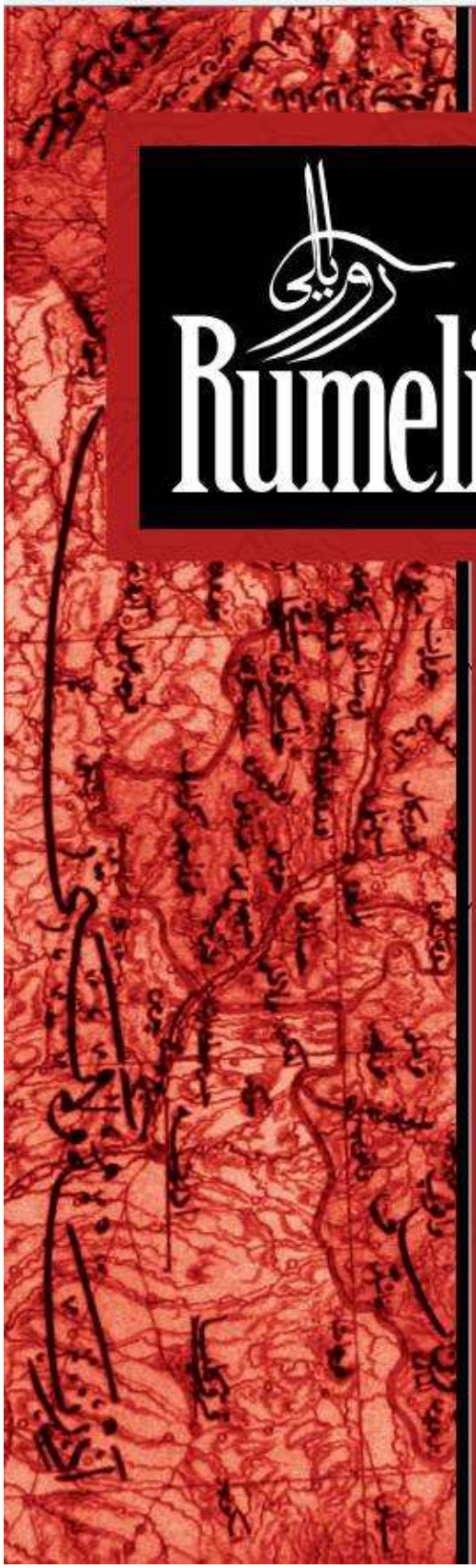

Rumeli

RUMELİ İSLÂM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

مجلة روم ايلى للبحوث الإسلامية | Rumeli Journal of Islamic Studies

ISSN : 2564 - 7903 • Yıl / Year : 2025 • Sonbahar / Fall • Sayı / Issue : 16

TRAKYA
ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ
İLAHİYAT FAKÜLTELERİ

RUMELİ

İslâm Araştırmaları Dergisi

مجلة روم ايلى للبحوث الإسلامية/ Journal of Islamic Studies

Yıl / Year: 2025 – Sonbahar / Fall – Sayı / Issue: 16

TRAKYA ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ
İlahiyat Fakülteleri

ISSN: 2564-7903
eISSN: 3023-8498

Dergimizin Tarandığı Veritabanı ve İndeksler:

RUMELİ İslâm Araştırmaları Dergisi | Journal of Islamic Studies

مجلة روم ايلى للبحوث الإسلامية

ISSN: 2564-7903
eISSN: 3023-8498

Kapsam | Scope: Dinî Araştırmalar, İslam Araştırmaları, Balkan Araştırmaları / Religious Studies, Islamic Studies, Balkan Studies

Periyot | Period: Yılda 2 Sayı (30 Nisan & 31 Ekim) / Biannual (30 April & 31 October)

Yayın Dili | Language Publication: Türkçe & İngilizce & Arapça & Arnavutça & Boşnakça / Turkish & English & Arabic & Albanian & Bosnian

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi Uluslararası bilimsel hakemli bir dergidir.
Rumeli Journal of Islamic Studies is a international peer-reviewed academic journal.

Yayıncı / Publisher
Trakya Üniversitesi Matbaası
Edirne Teknik Bilimler MYO Sarayiçi Yerleşkesi Edirne, TÜRKİYE

Amblem ve Kapak Tasarımı | Emblem and Cover Design
Dr. Öğretim Üyesi Ömer Kasım Kahya

Grafik Tasarım ve Mizanpaj | Graphic Design and Layout
Dr. Öğretim Üyesi İlir Rruga

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi, Creative Commons Atıf 4.0 International License (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Rumeli Journal of Islamic Studies is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY NC). Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan yazıların tüm içerik sorumluluğu yazarlarına aittir.
All the responsibility for the content of the papers published in Rumeli Journal of Islamic Studies belongs to the authors.

İletişim | Communication
Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Balkan Yerleşkesi 22030 Edirne- TÜRKİYE
Tel: 0 284 235 68 99 Fax: 0 284 235 08 87
rumelislam@trakya.edu.tr
https://dergipark.org.tr/rumeli
https://rumeli.trakya.edu.tr/.

RUMELİ
İslâm Araştırmaları Dergisi
Journal of Islamic Studies
مجلة روم ايلى للبحوث الإسلامية

ISSN: 2564-7903
eISSN: 3023-8498

SAHİBİ | OWNER
Trakya Üniversiteler Birliği İlahiyat Fakülteleri Adına

Prof. Dr. Necdet Ünal
Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

EDİTÖR | EDITOR IN CHIEF
Dr. Mustafa Barış
mustafabaris@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

YARDIMCI EDİTÖRLER | CO-EDITORS
Dr. Öğretim Üyesi Halil İbrahim Kaygısız
hibrahimkaygisiz@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Zehra Gözütok Tamdoğan
ztamdogan@nku.edu.tr / Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Sıddık Ağçoban
s.agcoban@klu.edu.tr / Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ | RESPONSIBLE MANAGER
Prof. Dr. Nurullah Koltaş
nurullahkoltas@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

REDAKSİYON / REDACTION
Dr. Öğretim Üyesi Uğur Boran
ugurboran@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Basım Tarihi / Printing Date
Ekim / October – 2025

Araştırma Makaleleri / Articles

HASAN TAHSİN EFENDİ VE USTRUMCA'DAKİ TEKKESİ

Geliş Tarihi : 5 Mart 2025
Kabul Tarihi : 19 Haziran 2025

Ömer Faruk KAHVE*

Özet

Bu çalışmada Hasan Tahsin Efendi'nin Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'nin önde gelen halifelerinden biri olduğu tespit edilmiştir. Hasan Tahsin Efendi, Gümüşhânevî tarafından üç kez halvete alınmıştır. Aslen Pazarcıklı olup Ustrumca'ya yerleşmiştir. Burada cami, tekke, medrese ve kütüphane tesis etmiş, dinî tedrisat ve tarikat faaliyetleri yürütmüştür. Ustrumca'daki faaliyetleriyle başta civar bölgeler olmak üzere Rumeli coğrafyasına ilmî, irfânî ve kültürel katkı sağlamıştır. Hasan Tahsin Efendi kendi oluşturduğu tekkede, Gümüşhânevî'ye bağlılığını sürdürerek halvet açmış ve hatm-i hâcegân icrâ etmiş, Râmûzü'l-ehâdîs, Câmiu'l-usûl gibi Ziyâiyye'nin önde gelen eserlerinin okutulmasını sağlamıştır. Yanı sıra kütüphanesiyle birlikte oluşturduğu medresede müderrislik yapmıştır. Tekke ve medresenin işleyişi için görev taksimi oluşturmuş, takip edilen usûlün civar bölgelerde yaygınlaşması sağlanmıştır. Hâlidî Zâviyesi olarak da anılan bu müessesenin Ziyâiyye'nin Rumeli'deki merkezi olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Ziyâiyye, Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî, Hasan Tahsin Efendi, Ustrumca, Rumeli.

ḤASAN TAḤSĪN AFANDĪ AND HIS DERVISH LODGE IN STRUMICA

Abstract

In this study, it has been established that Ḥasan Taḥsīn Afandī was one of the prominent successors (khalifas) of Ahmad Diyā' al-Dīn al-Gumushkhānawī. He underwent khalwa three times under the guidance of Gumushkhānawī. Originally from Pazardjik, he later settled in Strumica, where he established a mosque, a dervish lodge, a madrasa, and a library. In this setting, he conducted traditional education and sufi rules. Through his intellectual and spiritual endeavors in Strumica, he contributed meaningfully to the scholarly and cultural development of the Rumelian region, with particular influence on its surrounding provinces. Ḥasan Taḥsīn Afandī served as the sheikh of the tekke he had founded. While maintaining his affiliation with Gumushkhānawī, he regularly observed khalwa and performed the khatm-i khwajagan. He ensured the teaching of Rāmūz al-Aḥādīth and Jāmiʿ al-Uṣūl, which are two of the foremost works of the Diyāiyya tradition. In addition, he served as a mudarris in the madrasa he established alongside his library. A functional administrative structure was established for the dervish lodge and the madrasa, and the roots adopted therein were subsequently disseminated across the surrounding regions. It is understood that this instution, known as the Khâlidî Zâwiya, functioned as the primary center of the Diyāiyya order in Rumelia.

Keywords: Tasawwuf, Diyāiyya, Ahmad Diyā' al-Dīn al-Gumushkhānawī, Ḥasan Taḥsīn Afandī, Strumica, Rumelia.

Giriş

Ziyâiyye, Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'ye (v. 1311/1894) nispet edilen tasavvufî yolun adıdır. Gümüşhânevî tarafından oluşturulan usûl ve bu yolun aktarımını sağlayan halifelerin varlığıyla modern dönemde Türkiye ve Anadolu ölçeğinde gerçekleştirilen çeşitli

* Doktora öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri / Tasavvuf Anabilim Dalı, omerfarukkahve@trakya.edu.tr, **ORCID ID**: 0000-0002-0223-4375,
DOI: 10.53336/rumeli.1652035.
İntihal: Bu makale "iThenticate" intihal tarama programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.
Atıf / Citation: Kahve, Ömer Faruk, "Hasan Tahsin Efendi Ve Ustrumca'daki Tekkesi". *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* 16 (2025), 26-55.
Copyright © CC BY-NC 4.0

değerlendirmelerde ele alınmıştır. Gümüşhânevî ve onun etki sahasına ilişkin yapılan çalışmalar yalnızca tasavvufî alanda değil; sosyolojik, ekonomik ve psikolojik boyutlarda da yoğunlaşmıştır. Son yüz elli yıllık süreçte, Gümüşhânevî'nin özellikle Anadolu coğrafyasında etkili bir şahsiyet olarak kabul edilmesi büyük ölçüde geliştirdiği yönteme, Ziyâiyye anlayışına dayanmaktadır. Bununla birlikte söz konusu etki sahasının henüz bütün boyutlarıyla ortaya konulduğunu söylemek güçtür. Ancak Gümüşhânevî'nin düşünce ve yaklaşım tarzına odaklanan çalışmaların yanı sıra, Ziyâiyye ve halifeleri üzerine müstakil araştırmaların da yapılmış olduğu gözlemlenmektedir. Nitekim bu çalışmada ele alınan şahsiyet de söz konusu literatürdeki değerli katkılar sayesinde gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu çerçevede, Gümüşhânevî'nin halifeleri hakkında başta Mustafa Fevzi b. Numan (v. 1924) ve Ahmed Hilmi (v. 1335/1916) gibi doğrudan kendisiyle temas hâlinde bulunmuş isimlere başvurulması mümkündür.[1] Yakın dönem araştırmaları içerisinde ise özellikle İrfan Gündüz'ün doktora çalışmasıyla bu halifelere dair önemli veriler geliştirilmiş,[2] evrak ve tekke belgelerine dayanılarak Necdet Yılmaz tarafından oluşturulan en geniş kapsamlı liste literatüre kazandırılmıştır.[3] Her ne kadar Yılmaz'ın çalışması doğrudan halifeleri konu edinmemiş olsa da bu isimlerin önemli bir kısmı tespit edilmiş ve haklarında mühim bilgiler sunulmuştur.[4]

Ziyâiyye'nin, özellikle merkez tekkede teşekkül eden yaklaşımlarının etkileri, uygulama boyutuyla sahada müşahede edilebilmektedir. Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'nin sağlığında, dönemin dinamiklerine paralel olarak taşınıp genişletilen Fatma Sultan Dergâhı, tekkelerin seddine dek Ziyâiyye için merkez işlevi görmüştür. 1925 yılında tekke ve zâviyelerin kapatılmasıyla birlikte ise Ziyâiyye adına bir intikal ve geçiş süreci başlamış; bu süreçte Serezli Hacı Hasib Efendi (v. 1949) ile Abdülaziz Bekkine'nin (v. 1952) nezaretinde cami ve özel mekânlarda sürdürülen faaliyetler, müteakiben Mehmed Zahid Kotku (v. 1980) öncülüğünde İskenderpaşa Camii'ne taşınmış ve böylelikle merkezin misyonu muhafaza edilmiştir. Mahmud Esad Coşan (v. 2001) döneminde de İskenderpaşa çevresindeki bu merkeziyet korunarak Ziyâiyye'nin kurumsal sürekliliği sağlanmıştır.

[1] Ankaralı Ahmed Hilmi, *Gümüşhânevî'nin Terceme-i Hâli* (İstanbul: M. Es'ad Coşan Arşivi, Ankaralı Hilmi Efendi Koleksiyonu, 1/136), 3b-5a; Mustafa Fevzi b. Numan, "Hediyyetü'l-Hâlidîn", *Menâkıb-ı Ziyâiyye* (İstanbul: Kalem Yayınları, 2021), 345-348.

[2] İrfan Gündüz, *Gümüşhanevî Ahmed Ziyâüddîn (k.s.) Hayatı-Eserleri-Tarîkat Anlayışı ve Hâlidiyye Tarîkatı* (İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2020), 147-171.

[3] Konu ile alakalı tekke evrâkını yayına hazırladığı halde henüz yayımlamadan paylaşan hocam Doç. Dr. Necdet Yılmaz'a şükranlarımı arz ederim. Ayrıca vakıf evraklarının temininde yardımcı olan Arş. Gör. Recep Bayyiğit'e teşekkür ederim.

[4] Necdet Yılmaz, *Câmiü't-Turuk Bir Şahsiyet -Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî Hayatı, Dergâhı, Halifeleri, Eserleri ve Tasavvufî Yolu (Ziyâiyye)-* (Ankara: İlâhiyat, 2020), 107-173.

Gümüşhânevî'nin hilâfet aldığı tarihten yaklaşık on iki yıl sonra faaliyete geçirilen Fatma Sultan Dergâhı'nda geliştirilen irşad metodu ve teşkil edilen uygulama modeli, özellikle belirli halifeler aracılığıyla Anadolu'nun muhtelif bölgelerine taşınmış ve buralarda yeni müesseselerin kurulmasına vesile olmuştur.[5] Mevcut literatürde bu husus sınırlı biçimde ele alınmış olmakla birlikte eldeki veriler Rumeli sahasında da benzer bir hareketliliğin vuku bulduğunu göstermektedir. Nitekim Hasan Tahsin Efendi tarafından bu bölgede Ziyâiyye'ye bağlı bir müessesenin ihdâs edildiği anlaşılmaktadır.

Halihazırda Türkiye sınırları içerisinde yer alan Edirne ve Tekirdağ gibi şehirlerde de mürid ve halifeleri bulunan Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'nin, Ziyâiyye bakımından Rumeli'de en etkili olduğu bölge, günümüzde Doğu Makedonya sınırları içerisinde kalan Ustrumca şehri olmuştur.[6] Muhammed Nûru'l-Arabî (v. 1305/1888) için yakın tarihlerde önemli olan bu şehir, Ziyâiyye için de Rumeli ölçeğinde mühim bir merkezî konum kazanmıştır. Ancak geçen yüzyılda özellikle komünist yönetimlerin uygulamaları ve çeşitli savaşların yıkıcı etkisi sonucunda Hasan Tahsin Efendi tarafından inşa edilen tekke ve medrese gibi birçok müessese yıkılmış veya faaliyetlerine son verilmiştir.

1. Rumeli'de Ziyâiyye

Ziyâiyye'nin Rumeli'deki neşri ve etkileri henüz yeterince aydınlatılamamıştır. Halihazırda elimizde bu bölgeden gelen müntesiplere ait isimler ve neseplerine ilişkin sınırlı ham veriler bulunmaktadır. Ancak, bu müntesiplerin Rumeli coğrafyasında ikamet edip etmedikleri yahut memleketlerine dönmeyi beyan eden halifelerin sonraki faaliyetleri gibi hususlar henüz ayrıntılı biçimde araştırılmamıştır.[7]

Gümüşhânevî, Anadolu'da bizzat tekke-medrese ve kütüphane tesis ettirmiş olmasına karşın,[8] 14 yaşından itibaren yalnızca 93 Osmanlı-Rus Harbi'ne katıldığı savaş dönemi ile

[5] Sakarya, Düzce, Çanakkale, İzmit, Rize, Ordu, Afyon, Kastamonu gibi illerde diğer halifeler tarafından benzer müesseseler kurulmuştur. Bkz. Necdet Yılmaz, "Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'nin Anadolu'daki Halifeleri ve Çankırılı Hüseyin Efendi", *Çankırı'nın Manevî Mimarları*, haz. İbrahim Akyol, Abdulselam Arvas, Gürkan Dağbaşı, Fatih Güzel, Fatih Sona (Çankırı: Yenigün Basım Yayın Matbaacılık, 2017), 224-227; Necdet Yılmaz - Cihat Demirci, *Bolvadinli Bir Alim ve Ârif Yörükzâde Ahmed Fevzi Efendi* (Afyonkarahisar: Bolvadin Belediyesi, 2018).

[6] Makedonya sınırları içerisinde tasavvufun genel seyri hk. bkz. Metin İzeti, *Balkanlar'da Tasavvuf* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014).

[7] Yücer, Yusuf Şevki Efendi'nin mektuplarında Rumeli cihetinde gerçekleşen faaliyetler hakkında bilgiler bulunduğunu aktarmaktadır. Yücer, Hür Mahmut, *Gümüşhânevî Halîfelerinden Oflu Yusuf Şevki Efendi: Hayatı, Eserleri Muhiti ve Tarîkatı* (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2021), 8.

[8] Yılmaz, *Câmiü't-Turuk Bir Şahsiyet*, 94-99.

yaklaşık iki yıllık Mısır ikameti süresince İstanbul dışında bulunmuştur. Rumeli'ye ise bizzat intikali söz konusu olmamıştır. Buna rağmen, halife ve müridleri vasıtasıyla Ziyâiyye'nin Rumeli'de tesirli olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Köprülü Yusuf Efendi'nin Lefçe'ye, Şumnulu Bekir Efendi'nin Şumnu'ya, Pazarcıklı Hacı Ali Efendi'nin Gümülcine ile Serez-Drama bölgesine, Bosnalı İbrahim Efendi'nin Pravadi'ye,[9] Boşnak Hacı İbrahim Hakkı'nın Saraybosna'ya ve Atinalı Hasan Efendi'nin ise Yunanistan'a gideceklerini beyan ettikleri kayıtlıdır.[10]

Bu halifelerin, Gümüşhânevî'den hilafet almış ya da halvetnişîn olmuş kişiler olarak mezkur coğrafyalara gitmek üzere irade beyanında bulunmaları, Ziyâiyye'nin Rumeli ve Balkanlar'da önemli ölçüde faaliyet yürüttüğünü göstermektedir. Ayrıca, aslen Anadolu kökenli olup Rumeli'ye gideceklerini ifade eden halifeler de mevcuttur. Örneğin Alâiyeli Hacı Hüseyin Efendi ile Hemşinli Ahmed Efendi'nin Pazarcık'a, Safranbolulu İsmâil Efendi'nin Silistre'ye, Oflu Hüseyin Efendi'nin Razgrad'a, Oflu Mahmud Efendi'nin Kozan, Balçık, Teke ve Köstence'ye, Tepedelenli Ali Efendi'nin Burgaz'a ve Gümüşhâneli İsmâil Efendi'nin ise İslimye'ye (Sliven) gitmek üzere beyanda bulundukları bilinmektedir.[11]

Bu veriler, Ziyâiyye'nin Rumeli'de kayda değer bir yayılım gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu şahıslar ve daha birçok halifenin bölgede ikamet ettikleri, hatm-i hâcegân meclisleri icra ettiklerine dair kayıtlardan da anlaşılmaktadır.[12] Zira hatm-i hâcegân gibi cemiyetlerin kurulması, yerleşik ve düzenli bir tasavvufî faaliyetin varlığına işaret etmektedir. Bununla birlikte bu faaliyetlerin bölgede ne derece etkili olduğunun tespiti müstakil araştırmalara ihtiyaç duymaktadır.

Bütün bu süreçte Fatma Sultan Dergâhı, merkezî bir rol üstlenmiştir. Yanı sıra bu anlayıştan hareketle çeşitli vakıfların kurulması ve eser bastırılması gibi faaliyetler öne çıkmıştır. Özellikle kitap basımına verilen önem, tekkenin geniş coğrafyalara eser ulaştırması bakımından belirleyici bir işlev görmüştür. Burada bastırılan eserlerin çeşitli bölgelere gönderimi sağlanmış ve bu faaliyetler kayıt altına alınmıştır. Söz konusu kayıtlardan, "Rumeli" üst başlığı altında coğrafyanın birçok bölgesine kitap gönderildiği anlaşılmaktadır. Böylece Rumeli'deki Ziyâiyye etkisinin bir boyutu da gönderilen eserler üzerinden izlenebilir hâle gelmektedir.

[9] Bu beyanlar 1291/1874 yılına aittir. Bkz. M. Es'ad Coşan Arşivi (MEC), *Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî Koleksiyonu [AZG]*, Dosya No. 4, Gömlek No. 120.
[10] MEC, *AZG*, No. 5/171; Konuyla ilgili farklı bölgeler ve isimler için bkz. MEC, *AZG*, No. 4/109b.
[11] MEC, *AZG*, No. 4/120.
[12] MEC, *AZG*, No. 4/134 .

Gümüşhânevî, bu dağıtım faaliyetini organize etmek üzere halifeleri arasında yer alan Hacı Osman Efendi, Kastamonulu Mehmed Efendi, Hacı Halid Efendi, Kastamonulu Hoca Mehmed Efendi, Emetli Halil Efendi, Pazarcıklı Hacı Hasan Efendi, Hoca Hacı Abdullah Efendi ve Hacı Ali Efendi gibi isimleri görevlendirmiştir. Eserlerin büyük bir kısmı bu halifeler vasıtasıyla bölgelere ulaştırılmıştır.

Bugün Balkan ülkeleri olarak adlandırılan Yunanistan, Bulgaristan, Kuzey Makedonya, Romanya, Bosna-Hersek, Kosova, Arnavutluk, Karadağ ve Sırbistan gibi geniş bir sahaya yayılan bir dağıtım ağı kurulduğu görülmektedir. Bu çerçevede, Rumeli coğrafyasına gönderilen yirmiden fazla kitabı içeren toplam cilt sayısının 11.000'in üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Mezkur dönem şartları göz önüne alındığında bu sayı son derece dikkate değerdir ve Ziyâiyye'nin bölgeye hususi bir önem atfettiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Kitap gönderilen bölgeler şu şekildedir:[13]

Taraf-ı Bosna: Saraybosna, Çelebipazarı, Travnik, Hersek, Yenipazar

Taraf-ı Edirne ma'a Dimedoka: Gümülcine, Darıdere, Çirmen, Cisr-i Mustafapaşa, Yenice, Kızılağaç

Taraf-ı Eslimye: Zağra-i Cedid, Mesuri, Ahyolu Bergosu, Yanbolu, Karinabad, Aydos, Rusikasrı, Zağra-i Atik, Kızanlık

Taraf-ı Filibe: Tatarpazarı, Çırpan, Uzuncaabad, Hasköy, Ahiçelebi, Sultanyeri, Karlıova

Taraf-ı İşkodra: Podgoriçe, Tiran, İlbasan, Kavaye, Pekit, Draç

Taraf-ı Manastır: Ohri, Pirlepe, Kırçova, Tikveş, Köprülü, Sarıgöl, Esterova, Filorin, Kesre, Kolonya Görüce, Cumapazarı, Yenice-i Vardar, Vodina, Karacaabad

Taraf-ı Selanik: Siroz, Nevrakop, Menlek, Demirhisarı, Doyran, Gölbaşı, Ustrumca, Avrathisarı, Drama, Kavala, Pravişte

Taraf-ı Silistre: Ma'a Umurfakıh, Hacıoğlu Pazarcığı, Hezargrad

Taraf-ı Soyfa: Köstendil, Samako, Dobniça, Radomir, İzladi, Ürgüp, Ahtaman, Niş, Şehirköy, Leskofça, İvraniye

Taraf-ı Şumnu: Ma'a Yenipazar, Ruscuk ma'a Tutrakan, Zağra-i Atîk

[13] MEC, *AZG*, No. 3/26.

Taraf-ı Tırnova: Ma'a Nevâhî-i Alna, Pirava, Servi, Dıranova, Lofça Osmanpazarı

Taraf-ı Tulca: Ma'a Mahmûdiye, Kili, İsakçı, Maçin, Babadağı, Mecidiye

Taraf-ı Üsküp ve Prizren: İştib, Radoviş, Kumanova, Maliş, Kratova, Kalkandelen, Gilan, Piriştina, Vulçitrin, Yakova, İpek

Taraf-ı Varna: Ma'a Kozluca, Balçık Karye-i Kavarna, Köstence, Pravadi, Mankalya, Karye-i Arnabudlar, Karye-i Tekye

Taraf-ı Vidin: Ma'a Akçar Adliye, Ziştovi, Berkofça, Lom, Plevne, Niğbolu

Taraf-ı Yanya: Berat, Avlonya, Tepedelen, Ergiri Kasrı Margaliç, Koniçe, Preveze, Narda

Taraf-ı Yenişehir: Tırhala, Tırnova, Garcan, gayrihim.

2. Hacı Hasan Tahsin Efendi

Ziyâiyye'yi bütüncül olarak ilk kez kayda geçiren Mustafa Fevzi, Gümüşhânevî'nin halifeleri arasında Hasan Tahsin Efendi'den "Pazarcıklı Hasan şeyh-i mu'azzam" şeklinde söz etmektedir.[14] Aslen Filibe Pazarcık doğumlu olan Hasan Tahsin Efendi b. Mehmed Efendi, Gümüşhânevî tarafından Fatma Sultan Dergâhı'nda üç kez halvete alınmış ve nihayetinde kendisine hilafet verilmiştir.[15] Hasan Tahsin Efendi'nin baba adının Mehmed olduğu, vakıflara ilişkin belgelerden öğrenilmektedir.[16] Aynı belgeler, onun Ustrumca'da teşkil ettiği yapının vakıf statüsünde olduğunu da ortaya koymaktadır.[17] 1313/1896 tarihli vakfiye, mezkur tarihte Ustrumca'da aktif bir yapının mevcut olduğunu belgelemektedir. Hasan Tahsin Efendi'nin yalnızca hayırsever değil, aynı zamanda varlıklı bir şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Ustrumca'da 6 Muharrem 1278/14 Temmuz 1861 tarihinde imam tayin edilen caminin bizzat onun tarafından inşa ettirildiği görülmektedir.[18] Yine tekke ile birlikte yaptırdığı medrese hemen bu camiin yanındadır.[19] Tasavvufî yetkinliğinin yanı sıra ilmî şahsiyetiyle de öne çıkan Hasan Tahsin Efendi, hoca vasfı taşıyan bir ilim erbabı olarak

[14] Fevzi b. Numan, "Hediyyetü'l-Hâlidîn", 345.
[15] Biri tarihli diğerleri tarihsiz üç farklı yılda halvete alındığı anlaşılmaktadır. Bkz. MEC, *AZG*, No. 4/120; MEC, *AZG*, No. 5/187; MEC, *AZG*, No. 5/190.
[16] Hasan Telli, "Osmanlı Vakfiyelerinde Hz. Muhammed'i (SAV) ve Konumunun Tavsif Eden İfade Formları (Makedonya Örneği)", *İSTEM: İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* 18/36 (2020), 436-437.
[17] Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), VGM Defter 990, Sayfa 94, Sıra 80.
[18] Osmanlı Arşivi (BOA), *Evkaf [C. EV.]*, No. 398, Gömlek No. 20192, 1, 3.
[19] VGMA, Defter 185, Sayfa 38, sıra 219.

faaliyet göstermiştir.[20] Nitekim mürîdânın kendisine üstat, hoca, şeyh gibi vasıflarla hitap ettikleri görülmektedir.[21]

Hasan Tahsin Efendi 1291/1874 yılında İstanbul'dan Arnavutluk'un Lefçe şehrine,[22] ardından da bugün Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan Cuma Kasabası'na gitmeyi planladığını ifade etmiştir.[23] Ziyâiyye'nin Selanik'teki faaliyetlerinde de önemli bir rol üstlenmiştir.[24] Halvet listelerinde "Hacı" nisbesiyle anılması; İstanbul, Selanik, Pazarcık ve Ustrumca arasında gerçekleştirdiği seyahatleri ile Arnavutluk'a gitme beyanı, onun Rumeli bölgesinde dolaştığını ve en az bir kez Hicaz'a gidip geldiğini göstermektedir. Bu bilgiler, Hasan Tahsin Efendi'nin bir süre bu bölgelerde vakit geçirdiğini düşündürmektedir. Bu seyahatlerin ardından, Hasan Tahsin Efendi'nin Ustrumca ile daha önce bilinen bir bağını tespit edememekle birlikte, söz konusu beldelerde bir tekke inşa edilip edilemeyeceğini yerinde görmek amacıyla buraları ziyaret etmiş olabileceği değerlendirilebilir. Nihayetinde Ustrumca'da karar kılarak buraya yerleştiği anlaşılmaktadır. Yaptırdığı halvet kayıtlarına bakıldığında kısa süre içerisinde bölgede ciddi bir teveccüh kazandığı da görülmektedir.

Ustrumca, Hasan Tahsin Efendi'nin halvete girdiği tarih olan 1291/1874'ten yalnızca dört yıl sonra yapılan nüfus sayımında %58'ini Müslümanların oluşturduğu 11.400 kişilik nüfusa sahip bir şehirdir. Bu rakam, küçük ölçekli bir kasaba için tarikat faaliyetleri bakımından makul bir muhatap kitlesinin varlığına işaret etmektedir. Ayrıca, 65 civarında köyüyle birlikte Ustrumca genelinde 1906 yılına gelindiğinde aktif olarak faaliyet gösteren yedi tekkenin bulunduğu kaydedilmiştir.[25] Bu itibarla bölgenin tarikat faaliyetlerine âşinâ bir muhit olduğunu söylemek mümkündür. Hasan Tahsin Efendi için Ustrumca'nın tercih edilir olmasında memleketi Pazarcık'a olan yakınlığının ve bölgede uygun bir ortamın mevcut olmasının etkili olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar Hasan Tahsin Efendi'nin beyanı

[20] MEC, *AZG*, No. 4/134, 5.
[21] MEC, *AZG*, No. 4/137.
[22] Lefçe'nin tarihi vesikalarda "Nâhiye-i Lefçe" olarak Sırbistan içerisinde değerlendirilen bir idari bölge olduğu anlaşılmaktadır. Yerel dilde "Lijevča" şeklinde bilinen bölgenin aynı yer olduğu kuvvetle muhtemeldir. Burası günümüzde Bosna-Hersek sınırları içerisindeki Sırp bölgesinde yer almaktadır. Hasan Tahsin Efendi zamanında Osmanlı idaresinde Lefçe olarak bilinen yer muhtemelen burasıdır. Günümüzde Arnavutluk sınırlarının yaklaşık 200 km kuzeybatısında yer almaktadır. Bkz. *Mad 506 Numaralı Semendire Livâsı İcmâl Tahrîr Defteri (937/1530)*, haz. Murat Yüzbaşıoğlu, Ahmet Özkılınç, Ali Coşkun Abdullah Sivridağ (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2009), 11, 14; İlhan Türkmen, "Osmanlı Kaynaklarına Göre 1740'larda Belgrad'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı", *Belleten* 80/288 (2016), 414.
[23] MEC, *AZG*, No. 4/120; Rezzan Karatay, *Ziyâiyye'de Halvet Uygulaması* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2018), 35.
[24] Bkz. MEC, *AZG*, No 4/134 (5)
[25] Machiel Kiel, "Ustrumca", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/192.

doğrultusunda Lefçe ve Cuma Kasabası'na gidip gitmediğini kesin olarak belgeleyemesek de coğrafî yakınlık dikkate alındığında önce Lefçe'ye ardından Cuma Kasabası'na intikal ettiği ve sonrasında tekke inşası için Ustrumca'ya döndüğünü değerlendirmekteyiz. Nitekim, halvete girdiği tarih ile Ustrumca'daki medrese/tekke vakfiyesinin tescil tarihi arasında yaklaşık yirmi yıllık bir süre bulunmaktadır. Buna karşın Ustrumca'da cami inşa ettirdiği tarihe bakıldığında, bölgede daha erken bir dönemde ikamet etmeye başladığı anlaşılmaktadır.

Hasan Tahsin Efendi hakkında çeşitli bilgiler Yılmaz tarafından aktarılmıştır.[26] Yılmaz, Revnakoğlu'nun "Hüseyin Tahsin Efendi" ismiyle bilgi verdiği şahsın da aynı kişi olduğunu değerlendirmektedir. Buna göre, söz konusu zât Prizrenli olup ilmiyeye mensup bir kimse olarak tanımlanmaktadır. Halvet listelerinde de "Hacı" nisbeli olarak anılan Tahsin Efendi'nin, Gümüşhânevî ile birlikte hac yolculuğuna çıktığı belirtilmektedir. Bu yolculuk sırasında, Gümüşhânevî'nin rahatsızlanarak bitap düştüğü ve Hasan Tahsin Efendi'nin onu sırtında taşıyarak tavaf ettirdiği rivayet edilmektedir. Ayrıca, Hasan Tahsin Efendi'nin Gümüşhânevî'nin vefatına kadar yanında bulunduğu da kaydedilmiştir.[27] Diğer yandan, aynı belgelerde "Ustrumcalı Hasan Tahsin Efendi" ismi zikredilmekte ve kendisinden "Hacı Haftan Bayramî Camii"nin imamı olarak bahsedilmektedir.[28] Ancak bu bilgilere ihtiyatla yaklaşılması gerekmektedir. Zira Hasan Tahsin Efendi Ustrumca'da kendi adıyla anılan bir cami inşa ettirmiştir. Camiin bulunduğu mahalle de Hacı Hasan Mahallesi olarak kaydedilmiştir.[29] Bu caminin inşa tarihi, Hasan Tahsin Efendi'nin halvete girdiği tarihten en az on üç yıl öncesine dayanmaktadır. Ayrıca, söz konusu camiin Ustrumca'daki en yeni camilerden biri olması nedeniyle "Yeni Câmii Şerif" adıyla da anılmış olabileceği değerlendirilmektedir.[30]

Fatma Sultan Tekke'sine ait evrak ve vakıf belgeleri üzerinden ulaştığımız kanaat, Hasan Tahsin Efendi'nin aslen Pazarcıklı olduğu yönündedir. Gümüşhânevî'nin halifeleri arasında "Pazarcıklı Hasan Tahsin Efendi" ve "Ustrumcalı Hasan Tahsin Efendi" şeklinde zikredilen iki ismin, gerçekte aynı kişiyi ifade ettiği anlaşılmaktadır.[31] Mezkûr kayıtlarda Hasan Tahsin Efendi'nin "Ustrumcalı" olarak anılması, muhtemelen ona tekkeden gönderilen

[26] Yılmaz, *Câmiü't-Turuk Bir Şahsiyet*, 134-135.
[27] *Revnakoğlu'nun İstanbul'u İstanbul'un İç Tarihi, Fatih*, haz. Mustafa Koç (İstanbul: Fatih Belediye Başkanlığı, 2021), 5/2111.
[28] *Revnakoğlu'nun İstanbul'u*, 5/2109.
[29] VGMA, Defter 990, Sayfa 94, Sıra 80.
[30] Erdovan Shabanovski, *19. Yüzyılda Ustrumca'da Sosyo Ekonomik Hayat* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 55.
[31] Yılmaz, *Câmiü't-Turuk Bir Şahsiyet*, 132-133, 134-135.

kitapların ulaştığı yerin Ustrumca olmasıyla ilgilidir.[32] Söz konusu kayıt, asıl itibarıyla gönderim yapılan şehrin adının yazılmasından ibaret gibi görünmektedir. Aslen Pazarcıklı olan Hasan Tahsin Efendi'nin o tarihlerde Ustrumca'ya yerleşmiş olması nedeniyle bu şekilde kaydedilmiş olabileceği değerlendirilmektedir.[33] Nitekim "Pazarcıklı Hasan Tahsin" ismiyle ilgili evrak incelendiğinde, her ne kadar bazı belgelerde "Pazarcıklı Hasan Efendi" ifadesi kullanılmışsa da mühürde açıkça "Hasan Tahsin" isminin yer aldığı görülmektedir.[34] Ayrıca farklı belgelerde doğrudan "Pazarcıklı Hasan Tahsin" ifadesine de rastlanmaktadır.[35] Bütün bu veriler, Hasan Tahsin Efendi'nin Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan Filibe Pazarcık'tan Ustrumca'ya göç ettiğini göstermektedir.[36] Bu itibarla "Hacı Hasan Tahsin Efendi" asıl memleketine nispetle "Pazarcıklı" unvanıyla tanınmıştır.

Hasan Tahsin Efendi'nin doğum ve ölüm tarihleri hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bazı veriler üzerinden tahminlerde bulunmak mümkündür. Zâviye kütüphanesinde yer alan eserlerin en az iki aşamada âsitâneye geri gönderildiğine ilişkin evraklarda, "es-Seyyid İbrahim Hakkı" ismiyle mühürlenmiş belgeler bulunmaktadır. Bu belgelerde İbrahim Hakkı Efendi, dergâhın postnişini olduğunu beyan etmektedir. Buna göre, 24 Zilhicce 1331/24 Kasım 1913 tarihli evrakta postnişin olarak İbrahim Hakkı Efendi'nin yer alması, Hasan Tahsin Efendi'nin bu tarihten önce vefat etmiş olduğu sonucunu desteklemektedir.[37] Hasan Tahsin Efendi'ye dair ulaşılabilen ilk resmi belgelerden biri, kendi ismini taşıyan camiye imam tayinine ilişkin olup, 6 Muharrem 1278/14 Temmuz 1861 tarihini taşımaktadır. Bir kişinin cami inşa ettirecek sorumluluğa ulaşabilmesi için en azından 20'li yaşlarda olması gerektiği varsayıldığında, Hasan Tahsin Efendi'nin yaklaşık 70 yıl kadar yaşamış olması muhtemeldir.

Öte yandan, Hasan Tahsin Efendi'nin evlenmiş ve çocuk sahibi olmuş olabileceğine dair dolaylı veriler bulunmaktadır. Mehmet Zekeriya Sertel'in küçük kız kardeşi Rukiye'nin, 1331-1332/1913 dolaylarında muhtemelen Hasan Tahsin Efendi'nin oğluyla bir ay süren bir evlilik yaptığı aktarılmaktadır. Oğlu olan Mehmed b. Hacı Hasan, Ustrumca'yı işgal eden Bulgarlarca şehit edilmiştir.[38] Buna ek olarak, halvet listelerinde yer alan "biraderim" ifadesi

[32] MEC, *AZG*, No. 5/176.
[33] Yılmaz, *Câmiü't-Turuk Bir Şahsiyet*, 134-135.
[34] Bkz. MEC, *AZG*, No. 4/131.
[35] MEC, *AZG*, No. 4/128.
[36] Mumin Omerov, *Tanzimat'tan Osmanlı Hâkimiyetinin Sonuna Kadar Vakıflar* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 250.
[37] MEC, *AZG*, No. 4/130, (a).
[38] Murat Kılıç, *Mehmet Zekeriya Sertel (1890-1980)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2017), 17.

üzerinden Hasan Tahsin Efendi'nin Cavid Efendi ve İbrahim adında iki erkek kardeşi olduğu da ileri sürülebilir.[39]

Gümüşhânevî, hilafet verdiği kişilere uyması gereken kuralları belirlemek amacıyla yedi maddeden oluşan bir belge tanzim etmiştir. Halifelerin riayet etmekle mükellef olduğu ve "Şurût-ı Sa'îd" adı verilen bu şartlar şu şekilde sıralanmıştır: "Hadîs-i Şerîf Okumak, mahbûb ve zenân ile bir sâat dahi meclis olmamak, salı gecesiyle cuma günleri terk olunmamak, hediye kabul olunmayıp cüz'î şeyde dahi mahlûka bâr olmamak, üstâd emrine aslâ muhâlefet etmemek, zaleme ve küffâr ve cebâbîr yanlarına varmamak." Belgenin devamında, bu şartlara uyacaklarına dair teminat veren isimler arasında Hasan Tahsin Efendi'nin de yer aldığı görülmektedir.[40] Ayrıca Gümüşhânevî'nin sağlığında hilâfet verdiği bazı isimlerin bir tür şûra heyeti gibi teşkilatlanarak Gümüşhânevî'ye vekâlet edecek şekilde seçildikleri anlaşılmaktadır.

> Bâlâda mezkûrü'l-esâmî Hoca efendiler miyânemizde ba'de'l-istişâre intihâb olunup Hoca Efendimiz hazretlerinin makâmında bi-hasebi'l-vekâle ikâmet-i ebedî ile kâim olmaları tensîb olunan zevât-ı erba'a haklarında müebbed işâreti vaz' olunmuşdur ve bâkîlerinden dahi her kim intihâb olunması Hoca Efendimiz hazretlerinin re'y-i hakîmânelerine tefvîz olunmuşdur. Fî 2 Receb sene [12]91.

Bu beyan doğrultusunda otuz kişinin ortak kanaatiyle Gümüşhânevî'ye vekâlet etmek üzere on isim belirlenmiştir. Seçilen bu on kişiden biri de Pazarcıklı Hasan Tahsin Efendi'dir.[41] Belirlenen isimlerden ilk dördü "müebbed" (daimi) vasfıyla kaydedilmiş, diğer altısı için böyle bir ifade kullanılmamıştır. Hasan Tahsin Efendi, "müebbed" kaydıyla belirtilen dört kişiden biri olup, böylece daimi vekil sıfatıyla önde gelen halifeler arasında yer aldığı anlaşılmaktadır.[42] Halifeler arasındaki bu müstesna konumu göz önünde bulundurulduğunda Ustrumca'da halvet açabilmiş olması da daha anlaşılır hâle gelmektedir. Buna karşın Ziyâiyye'de halvet açabilmenin her şartta merkez tekkenin iznine tâbî olduğu göz ardı edilmemelidir.

[39] "Karındaşı Câvid Efendi", "Karındaşı İbrahim bin Mustafa" bkz. MEC, *AZG*, No. 4/137.
[40] Yılmaz, *Câmiü't-Turuk Bir Şahsiyet*, 260.
[41] Bu olayın gerçekleştiği tarihin Hasan Tahsin Efendi'nin halvete girdiğini bildiğimiz tarihle aynı dönemde gerçekleşmesi dikkate değer bir durumdur. Bkz. MEC, *AZG*, No. 4/131.
[42] Yılmaz, *Câmiü't-Turuk Bir Şahsiyet*, 123-124.

3. Ustrumca Ziyâiyye Tekkesi

Tarihî kaynaklar Hasan Tahsin Efendi'nin öncelikle bir cami inşa ettirdiğini göstermektedir. Daha sonra, zaman içerisinde kendi mülkünü vakfederek bu caminin yanında bir tekke ve bir medrese teşkil etmiştir. Fatma Sultan Dergâhı'nda gördüğümüz benzer bir modeli takip eden bu yaklaşım, Ziyâiyye'de oluşturulan bütünlük anlayışının somut bir tezahürü olarak değerlendirilebilir.[43] Bu yapılar bir araya geldiğinde hem halkın katılımına açık bir ibadethane hem de eğitim faaliyetlerinin yürütülebileceği bir medrese ile tarikat erkânının (özellikle hatm-i hâcegân ve zikir uygulamalarının) icra edilebileceği bir tekke meydana gelmiştir. Ayrıca bu bütünlüğü tamamlayacak şekilde, eğitim faaliyetlerini desteklemek amacıyla bir kütüphane de tesis edilmiştir. Hasan Tahsin Efendi'nin, Fatma Sultan Dergâhı'ndan bölgeye gönderilen eserlerin ötesinde, daha geniş kapsamlı bir kütüphane kurduğu anlaşılmaktadır.[44]

Ziyâiyye'de Gümüşhânevî tarafından başlatılan usûl, tasavvufî irşadın sadece halvet ve sair uygulamalarla sınırlı kalmayıp hadis eğitimiyle desteklenmesi biçiminde şekillenmiştir.[45] Özellikle Fatma Sultan Dergâhı'nda, Gümüşhânevî'nin telif ettiği *Râmûzü'l-ehâdîs* adlı eser düzenli olarak okutulmuş, ilim erbâbının katıldığı bu derslerin sonunda icâzetnâmeler verilmiştir. Bu yaklaşımın farklı bölgelerde faaliyet gösteren Ziyâiyye takipçileri tarafından da benimsendiği görülmektedir.[46] Hasan Tahsin Efendi de *Râmûz* okutulmasına büyük önem vermiş ve bunu vakfiyesinde açık bir şart olarak kayıt altına almıştır. Ancak onun vakfiyesinde diğer Ziyâiyye medrese/tekkelerinden farklılaşan bir hususiyet daha bulunmaktadır: *Câmiu'l-usûl* ve *Necâtü'l-kebîr* eserlerinin de okutulması şart koşulmuştur.[47] Bilhassa *Câmiu'l-usûl*'ün, kurallarına titizlikle riayet edilerek dakik biçimde okutulması bu dergâhın vakfiyesinde temel bir şart olarak belirlenmiştir. Bizim kanaatimize göre Ziyâiyye'nin teorik çerçevesini teşkil eden bu eser, diğer telif eserlerle birlikte Ziyâiyye'nin Ustrumca ve çevresinde yerleşebilmesini sağlamak amacıyla özenle seçilmiştir. Her ne kadar bu yol Hasan Tahsin Efendi gibi bir temsilci eliyle Ustrumca ve civarına taşınmış olsa da

[43] Başka bir örnek için bkz. Cihat Demirci, *Bolvadinli Yörükzâde Ahmed Fevzi Efendi Hayatı, Tasavvufî Yönü ve Haseniyye Tekke-Medresesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 79-94.

[44] Ustrumca'daki tekke dışında Filibe cihetine gönderilen eserlerin aracılığını yürüten de Hasan Tahsin Efendi'dir. Bkz. MEC, *AZG*, No. 3/26.

[45] Necdet Yılmaz, "Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'nin Açtığı Çığır: Hadis Kontrolünde Tasavvuf ve Ziyâiyye'de Örgün ve Yaygın Eğitim Açısından Hadisin Kullanımı", *Türk Kültürü Sanatı ve Edebiyatında Hadisler* (İstanbul, 2021), 35-52; Mustafa Celil Altuntaş, "Bir İrşad Metodu Olarak Tekke'de Hadis Okutma Geleneği: Gümüşhânevî Tekkesi Örneği", *Mehmed Zahid Kotku Kitabı*, ed. Necdet Yılmaz (İstanbul: Server Yayınları, 2022), 123-127.

[46] Bkz. MEC, *Yörükzade Ahmed Efendi Koleksiyonu [YAF]*, Dosya No. 3, Gömlek No. 265-2.

[47] Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter 990, Sayfa 94, Sıra 80.

vakfiyede belirlenen bu kriterler, tesis edilen müessesenin varlığı süresince Ziyâiyye'nin özgün yaklaşımının korunması bakımından ayrı bir önem taşımaktadır.[48]

Camii, aynı zamanda tekke faaliyetlerinin icra edileceği bir mekân olarak tasarlanmıştır. Hasan Tahsin Efendi burada her gece ve her sabah hatm-i şerif yapılmasını şart koşmuştur. Ayrıca kandil ve bayram geceleri gibi mübarek zamanlarda, özellikle cuma ve pazartesi gecelerinde hatm-i hâcegân icrası da vakfiye şartları arasında yer almıştır.[49] Halvete alınan zevâtın beyanlarında hatm-i hâcegân için "İmam Rabbânî hatmi" ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. Hankâh olarak da işlev gören bu mekânda yoksullara yemek ve barınma imkânı da sağlanmıştır.[50] Hasan Tahsin Efendi, tekke ve medresenin işlevselliğini devam ettirmek amacıyla çeşitli görev dağılımları yapmış ve böylece fonksiyonel bir yapının oluşturulmasını sağlamıştır.

Hasan Tahsin Efendi'nin vefatından sonra da tekkenin tarikat düzeyinde faaliyet gösterdiği, İbrahim Hakkı Efendi'nin kendisini "Dersaâdet'de Sâbık Ustrumca'da Hâlidî Zâviyesi Postnişîni" olarak tanıtmasından anlaşılmaktadır.[51] Bunun yanında, Hasan Tahsin Efendi'nin vekil tayin ettiği de görülmektedir. Ustrumcalı Hacı Yusuf b. Ali ve Kâmil Efendi bu vekillere örnek olarak gösterilebilir.[52] Bir başka halvetnişinin ifadelerinde şu beyan yer almaktadır: "Hocasının yanından aslâ ayrılmayıp hâfız-ı kitâb olacakdır. Ve buraca bir tarafa gittiğim vakitde vekâletde bulunacak. Benim bulunmadığım vakitde hatm-i hâcelerde bulunacakdır. Hacı Hasan Efendi'yle birlikte."[53] Bu durum hem Ustrumca'daki tekkenin iç işleyişi hem de civar bölgelerde tasavvufî faaliyetlerin devamlılığı açısından dikkat çekicidir.[54] Dolayısıyla tekkede şeyhlik makamı tarafından sistemli bir yapı kurma düşüncesinin benimsendiği söylenebilir. Tekkedeki yapıyı şu şekilde özetlemek mümkündür:[55]

---

[48] Ustrumca'ya yakın bir bölge olan İştib'de de ayrıca Hocazâde Mehmed Efendi tarafından hatm icrâ edildiği anlaşılmaktadır. Bkz. MEC, *AZG*, No. 4/134.
[49] VGMA, Defter 990, Sayfa 94, Sıra 80.
[50] MEC, *AZG*, No. 4/137.
[51] Bkz. MEC, *AZG*, No. 4/108.
[52] "Ustrumcanın ihyâsına Kâmil Efendi ile birlikde gece ve gündüz istişârede olup yekdiğerine aslâ muhâlefet etmeksizin vekîl ta'yîn kılınmışlardır.", "Gedâdan himmetin lutf ile sultânım nazardan dûr kılmaya fakîri gözle sultânım tarîk-i aliyyenin zâhirde ve bâtında ihyâsına memuriyetle Hacı Yusuf Efendi'ye muhâlefet etmeyip Petriç ve Doyran ve Siroz'un ihyâsına ma'an Yusuf Efendi sa'y ve gayret edeceklerdir." Bkz. AZG/4/137.
[53] Bkz. MEC, *AZG*, No. 4/137.
[54] "Kratova Komanova, Planka'ya Bektaşla kazâlarına beraber memur, birbirine muhâlefet etmeyecekler. Lâ irâdetihî fîhi, Mehmed Efendi'ye muhâlefet etmeyip Kratova Planka Koçana'nın ihyâsına memur ta'yîn kılınmışdır.", Üsküb ve Kumanova ve Piriştine cihetlerinin dahi ihyâsına memur olup cümle varını onda fenâ edecekdir. Kezâlik Ahmed Efendi'ye mu'în" Bkz. MEC, *AZG*, No. 4/137.
[55] MEC, *AZG*, No. 4/137.

Şeyh: Hoca Hacı Hasan Tahsin b. Mehmed

Ustrumca Vekilleri: Ustrumcalı Hacı Yusuf Efendi b. Ali ve Ustrumcalı Kamil Efendi b. Mehmed.

Hatm-i hâcegân vekilleri: 1- Köprülü Ahmed Efendi b. Süleyman 2- İmam Yusuf Hoca bin İbrahim

Medrese muavini: Hacı Süleyman Ağa

Kütüphane sorumlusu: Köprülü Ahmed Efendi b. Süleyman

Medrese hâdimleri: Köprülülü Şemseddin bin Mehmed, Köprülü kasabasından Demirşah Efendi bin Ali, Pazarcıklı Hafız Abdurrahman bin Hasan, Molla İbrahim bin Mustafa

Tekke hâdimleri: Hacı Abdülhamid Ağa bin Mustafa Bey, Molla Emin bin Ahmed, Hüseyin bin Halil

Medresede ikamet edecekler: Mezbûreli Hacı Süleyman Ağa bin Mustafa, Kamil Efendi bin Mehmed Efendi

Tekkede İkamet Edecekler: Tikveşli Hafız Mahmud Efendi bin Hasan

Ömür boyu şeyhin hâdimi: Aziz Çiftçi

3.1. Tekkede Seyrusülûk: Halvet

Tekkede icrâ edilen faaliyetlere bakıldığında Hasan Tahsin Efendi bir yandan tedris faaliyetlerini sürdürmüş diğer yandan sülûk eğitimi vermiştir. Bu eğitim çerçevesinde Ziyâiyye'de önemli bir yer tutan halvet uygulaması burada da icra edilmiştir. Halvet pratiği Gümüşhânevî'ye şeyhi Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî'den (v. 1275/1858) miras kalan bir uygulamadır. Gümüşhânevî, her ne kadar dönemin İstanbul'daki Hâlidî şeyhi Abdulfettah el-Akrî ile temas kurmuşsa da tasavvufî irşad yetkisini doğrudan şeyhi Ervâdî'den almıştır. Ervâdî, Gümüşhânevî'yi iki kez halvete aldıktan sonra ona icazet vermiştir. Bu sebeple Gümüşhânevî, Ziyâiyye'yi tesis ederken halvet yöntemini merkezî bir unsur olarak belirlemiştir.[56] Halife tayin edeceği isimleri de bu usûle uygun biçimde halvete aldıktan sonra hilâfetle yetkilendirmiştir. Buna karşın halvete dahil ettiği isimlerin tamamına hilâfet yetkisi

[56] Konu hakkında bir inceleme için bkz. Karatay, *Ziyâiyye'de Halvet Uygulaması*.

vermemiştir. Hasan Tahsin Efendi de böylesi bir halvetle hilafete layık görülmüştür. Halvet listelerinde, halifelik yetkisi verilen isimler "خ." kısaltmasıyla gösterilmiştir. Bu açıdan 1291/1874 yılında halvete girdiği kaydedilen Hasan Tahsin Efendi bu tarihte zaten hilafet görevini almış olmalıdır.[57] Ayrıca farklı yıllarda toplamda üç kez halvete girdiği anlaşılmaktadır.[58] Dolayısıyla bu halvetlerden en azından biri 1291/1874 yılından daha önce olmalıdır.

Bundan sonra tarikat neşri için Ustrumca'da faaliyet göstermeye başlamış olmalıdır. Zira Ziyâiyye'de halvet bireysel olarak sülûk eğitiminin bir yöntemi olması yanında farklı bölgelerde oluşturulan dergâh, medrese ve kütüphaneler gibi müesseselerde icrâ edilmesiyle İstanbul dışındaki bu bölgelerin kendi çevresinde merkezî bir rol oynadığının göstergesidir. Söz gelimi Gümüşhânevî'den sonraki postnişin Kastamonulu Hasan Hilmi ve bazı başka halifeler henüz Gümüşhânevî'nin sağlığında halvet açmışlardır. Aynı şekilde Gümüşhânevî'nin izniyle kendi idaresinde halvet açan bir diğer önemli isim de Hasan Tahsin Efendi olmuştur.

Bu durum, Ustrumca'da Ziyâiyye'nin yaygınlaşmasını hedefleyen ciddi bir hareketin başlatıldığını göstermektedir. Hasan Tahsin Efendi, tıpkı şeyhi Gümüşhânevî gibi halvet sonrası müridlerin mülâkat ve beyanlarını kayıt altına almıştır.[59] Ustrumca'daki dergâhta tutulmuş bu evrak, konuyla ilgili en önemli belgelerden biri olup hem bölgedeki teşkilatlanmanın genel kurallarını hem de faaliyetlerin kapsamını göstermesi bakımından büyük bir değer taşımaktadır. Oradaki ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla Hasan Tahsin Efendi tarafından kurulan tekke, Rumeli coğrafyasında Ziyâiyye'nin önemli bir merkez üssü hüviyeti kazanmıştır. Söz konusu uygulamalar, Hasan Tahsin Efendi'nin Gümüşhânevî'nin irşad anlayışını aynen sürdürme gayretinde olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Aşağıda bu beyanlardan bazı örnekler sunulmaktadır:

> Kemâfi's-sâbık lâ-irâdetin lî, İştib ve Radovişte ve Koçana ve Kratova kazâlarının ihyâsına memur, İştip Koçana Radovişte ihyâsına memurdur (…) bir yere çıkmayacak; Efendimiz rızâ-yı dâimî ile cemâlini ma'a'l-kusûr ve'n-noksân, halvetden hurûcda beraber aslâ durmayıp Tikveş'in ihyâsına memuren gidecekdir. Halvetden çıkdığıyla Tikveş ve Pirlepe ve kazâlarında ihyâsına memurdur; Hoca Efendimizin rızâsı tedrîsiyle meşgûl olup dâimâ istişâremizden ayrılmayıp ile'l-yevmi'z-zamân tarîkat-ı

[57] MEC, *AZG*, No. 4/120.
[58] MEC, *AZG*, No. 5/190.
[59] MEC, *AZG*, No. 4/137.

aliyyenin ihyâsına sa‘y ve gayret edecekdir. Her vechile benden ayrılmayacak (…) benimle olacakdır; Hoca Efendimizin rızâsı tedrîsiyle meşgûl ve istişâremizden ayrılmayıp ilâ yevmi’n-nihâye tarîkatın ihyâsına gayret edecekdir.

Hasan Tahsin Efendi bu evrakı daha sonra onay için merkeze, şeyhi Gümüşhânevî’ye göndermiştir. Bu davranış yalnızca onun şeyhine olan bağlılığını göstermekle kalmayıp, Ziyâiyye içerisinde halvet açma yetkisinin verildiği bir uygulamanın örneğini sunması bakımından da dikkat çekicidir. Yine Hasan Tahsin Efendi’nin Ziyâiyye halifeleri arasındaki seçkin konumunun da önemli bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Onun yaşadığı dönem üzerine yapılan araştırmalarda, bilhassa Ustrumca şehri özelinde tasavvufî hayatın daha çok Muhammed Nûru’l-Arabî üzerinden takip edildiği görülmektedir. Ancak Ziyâiyye’nin kurduğu kütüphane, oluşturulan muhtemel ders halkaları ve özellikle halvet uygulamalarına katılan geniş katılımcı listesi dikkate alındığında, tarikatin Ustrumca ve çevresinde ciddi bir yaygınlık kazandığı anlaşılmaktadır. Halvetnişinler yalnızca Ustrumca ve civarından ibaret değildir. Rumeli coğrafyasına ait geniş bir bölgeden katılım söz konusudur. K. Makedonya’dan Ustrumca, İştip, Köprülü, Kratova, Kiliseli, Tikveş; Bulgaristan’dan Sofya, Lofça, Pazarcık; Yunanistan’dan Serez gibi bölgelerden katılanlar görüldüğü gibi Bosnalı, Süleymaniyeli (Irak), Gümüşhaneli, Ankaralı isimler de bulunmaktadır. Buna ek olarak, bazı müridler halvet sonrasında Rumeli coğrafyasının farklı bölgelerine gideceklerini beyan etmişlerdir. Bunun yanında merkez olarak belirlenen Ustrumca dışında diğer bölgelerde tarikat neşri adına bir görev dağılımı bulunduğu anlaşılmaktadır. Diğer bölgelerdeki vekillere ilişkin bilgiler ise şu şekildedir:

İştibli Mehmed Efendi b. Ahmed Efendi: İştib, Radoviş, Koçana, Kratova

Köprülü Veliyyüddin Efendi b. Hasan: Tikveş, Pirlepe

Ustrumcalı Hacı Yusuf Efendi b. Ali ve Ustrumcalı Kamil Efendi b. Mehmed: Petriç, Doyran ve Siroz

Ustrumcalı Ahmed Efendi b. Mustafa: Kratova, Kumanova, Planka, Koçana

Lofçalı Bektaş Efendi bin Abdullah: Üsküp, Kumanova, Priştine

Köprülülü Süleyman Efendi bin Abdülhalim: Üsküp

Tatarlılı Veli Efendi b. Mehmed: Tatarlı

Hafız Mahmud bin Hasan: Tikveş

Kovadarlı Mahmud Efendi: Kovadar

Mezbûreli Müderris Hacı Hafız Hasan Efendi: Manastır

Süleyman Efendi bin Abdülhalim Efendi: Üsküp, Kosova, Arnavutluk

Ustrumcalı Müftü Hacı Yahya Efendi bin Mehmed Efendi: Petriç

Ahmed Efendi bin Mustafa: Koçana, Kratova

Veli Efendi bin Mehmed: Tatarlı

Tespit edilen bu isimlerin tek tek izlenmesi, Ziyâiyye'nin yayılma süreci içerisinde ikincil ve dolaylı tesirlerin önemli ölçüde genişletilmesine imkân sağlayabilir. Ancak bölgenin zamanla çeşitli işgal ve savaşlar yaşadığı göz önüne alındığında bu sürece dair arşiv belgelerine ulaşma ihtimali hâlâ önemli bir belirsizlik taşımaktadır. Öte yandan, Hasan Tahsin Efendi'nin günümüze kadar geniş bir tanınırlığa ulaşmamış olması, eser telif etmemesinden kaynaklanıyor olmalıdır.

Gümüşhânevî'nin, sağlığında hatm-i hâcegân icrâ edilen bölgelerden bir kısmı kayıt altına alınmış olmakla birlikte mezkur bölgelerde görev icrâ eden halîfelerle ilgili telkin ve tavsiyeleri olmuştur. Aynı metin Hasan Tahsin Efendi'nin halvete aldığı isimlere dair hazırlanan kefâletnâmede yer almaktadır:[60]

> Şeyhe ve emrine muhâlefet etmeyip itâ'at ve ri'âyet her hâlde biri biriyle ittifâk edip ayrılmamak hatm-i hâcelere devam etmek, vakt-i diğerde halvet açıldıkda halvete girmek, kaçınıp mevâni' göstermemek, her umûrunu zâhiren bâtınen şerî'ata ve tarîkate tatbîk etmek, *Necâtü'l-gâfilîn*'i dâim okuyup okutmak ve Hocaefendimiz'in diğer kitablarını okuyup okutmak dünyevî, uhrevî her tutunacak olduğu iş için biri biriyle istişâre, ba'dehû istihâre edip ona mübâşeret etmek, şer'a muhâlif şey ve mâlâya'nî olan yerlerde oturmamak. Zîrâ hiç olmazsa ömrü zâyi' etmekdir. Sokak ve kahve ve dükkânlarda oturup vakit geçirmemek şâb-ı emred ile oturmamak ve ânı hizmetinde kullanmamak şeri'ata muhâlif olan da'vete gitmemek, şerî'ata muhalif şey olan meclislerde gidip oturmamak, münkirîn ile musâhib ve muvâneset etmemek ve onlar ile düşüp kalkmamak ve bir şeyde müşterek olmamak ve dünyevî ve uhrevî onlardan mu'âvenet taleb etmemek, zarûretsiz ümerâ ve zulemâ kapısına gitmemek hükûmât ve memleket işleriyle karışmamak vekîl ve kefîl ve vâsî kimseye olmamak,

[60] Bkz. MEC, *AZG*, No. 4/134; MEC, *AZG*, No. 4/137.

avretle istişâre edip iş tutmamak, avretden vefâ ummamak, fakîrden belki ganîden dahî ihsân ummamak, tarîkin esrârını hıfzetmek, ifşâ etmemek ihvân olursa belki keşf-i esrâr etmemek, belki havsalası almaz deyü ihvâna gâyet râfet ve rikkat ve meveddet ve ünsiyyet ve kendisini cümlesinden hakîr görüp kemâl-i tevâzu‘-ı şer‘î üzere olmak. Hâlet-i inbisât ve hâlet-i mübtedî sohbet edip onların inkârları ol mübtedîye aks edip inkâra düşdükde ânı kurtarmağa sa‘y etmek, ehl-i hak olan meşâyihe ve tarîkına ve tarîkın râbıtası gibi ba‘zı esrâr-ı azîmesine ve sâdât i‘tirâz ve adâvet ve i‘tirâzâen hased ve kîn tutanlara mukârin olmamak ve onlara gidip tevâzu‘ etmemek eğer onlar kendüye gelirse kendini muhâfaza etmek. Zîrâ böyle tarîk-i adüvleriyle muvâneset ve sohbet ve gitmek ve tevâzu‘ ve müdâhene eylemek sebebiyle kendine mâlik olan hulefâ inkâra düşüp tard olmuşlardır. Esta‘îzü billâh *"Ve lâ terkenû ilellezîne zalemû fe-temessekümü’n-nâru"*[61] sadakallâhu'l-celîli'l-cebbâr ve ne‘ûzü billâhi min musâhabeti a‘dâillâhi ellezîne garisû fî kulûbihim şeceratü'n-nâr bi-sebebi'l-inkâr.

Bâlâda musarrah olduğu vechile nesâyihin cümlesini dil ü cân ile kabûl eylediğimizi mübeyyin işbu mahalle şerh verilerek temhîr kılındı. Fî sene 1288 [1871-1872]

Bazıları mükerrer olmakla beraber toplamda 187 kişinin halvete alındığı görülmektedir. Muhtemelen beş yıla yayılmış bu halvetlere dair başta 1300 sonda ise 18 Şubat 1304 [2 Mart 1889] tarihlerini görebiliyoruz. Hayli kalabalık bir halvetnişin grubundan da söz edildiği için burada mezkur isimler yıllara yayılmış biçimde farklı evraklarda kaydedilmiş olması ihtimal dahilindedir. Halvetnişin isimler arasında hoca, molla, müftü, hacı, imam, müezzin gibi eğitimli oldukları düşünülebilecek kimseler bulunmaktadır. Yanı sıra muhtar, berber gibi âyan ve esnaftan katılanlar olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre katılımcılar kendi kabiliyet ve taleplerine göre sonrasında meşgul olacakları kimi hususları belirtmişlerdir. Söz gelimi kimi müridân halihazırda yaptıkları işleriyle meşgul olmaya devam edeceklerini, kimi Türkçe tasavvuf eserleriyle uğraşacağını beyan etmiştir. Ayrıca çokça halvetnişin de yaşadığı bölgede zikir meclisinin bulunabileceği bir zikirhâne yapacaklarını ifade etmişlerdir. Kendi memleketlerinde zikirhane yapacak olanlar şunlardır: Sirkovalı Hacı İbrahim bin Emin, Pişice karyesinden Mehmed Ali bin Bekir, Horşid bin Said, Beşîrili karyesinden Aziz bin Bekir, Mustafa bin Abdullah.

[61] Hûd 11/113.

3.2. Kütüphane ve Medresesi

Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî hilafetini aldıktan sonra bir süre ağırlıklı olarak eser telifiyle meşgul olmuş, tasavvufî irşad için ise belirli bir mekân tahsis etmemiştir. Daha sonra halifelerinden Hasan Hilmi Efendi'nin ihyâ ettiği Fatma Sultan Camii'ne taşınma teklifini kabul etmiş ve burası zaman içerisinde Gümüşhânevî'nin meskûn olarak ikamet ettiği; tekke, medrese, kütüphane ve camiyi bünyesinde barındıran kompleks bir yapıya dönüşmüştür. Hasan Tahsin Efendi'nin Ustrumca'daki girişimleri de bu gelişim çizgisiyle dikkate değer bir paralellik göstermektedir. İlk aşamada bir cami inşa ettiren Hasan Tahsin Efendi, daha sonra bu yapıya bir tekke, medrese ve kütüphane ilave ederek benzer bir kurumsal bütünlük oluşturmuştur. Bu bağlamda Hasan Tahsin Efendi'nin Gümüşhânevî tarafından Ziyâiyye'de uygulamaya konulan ve bir anlayış olarak önerilen bu bütüncül yaklaşımı sürdüren bir şahsiyet olarak temayüz ettiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde Hasan Tahsin Efendi'nin kurduğu medrese ile birlikte Ustrumca'da dört adet medrese bulunmaktadır.[62]

Kütüphaneye dair bilgilerimiz, işgal sebebiyle İstanbul'a geri gönderilen kitap listesindeki kayıtlarla sınırlıdır. Ancak yalnızca bu listedeki eserler üzerinden de bazı değerlendirmeler yapmak mümkündür. Söz konusu listede yalnızca eser adları ve cilt sayıları belirtilmiş olup,[63] biz bu verilerden hareketle mümkün olduğu ölçüde müellifleri ve konularını da belirleyerek ekte liste hâlinde sunmuş bulunuyoruz. Müellif ve konu tespitleri, medrese ve kütüphane yapısına ilişkin değerlendirmeler açısından önemli bir imkân sağlamaktadır.[64] Ancak söz konusu eserleri doğrudan görme şansımız bulunmadığından, müellif-eser eşleştirmelerinde mutlak bir kesinlikten söz etmek mümkün değildir. Buna rağmen büyük ölçüde isabet sağladığımız kanaatindeyiz. Eser sayısının görece az olması ve neredeyse her eserden yalnızca bir cilt bulunmasına rağmen bu kütüphanenin önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Zira dinî ilimlerin geniş bir yelpazede temsil edildiği ve özellikle pratik fıkhî ve kelâmî meseleleri ele alan eserlere ağırlık verildiği görülmektedir. Ayrıca diğer medreselerin tedrisatında okutulduğu bilinen bazı temel eserlerin de kütüphanede yer alması, burada düzenli bir medrese faaliyetinin yürütüldüğüne işaret etmektedir. Bu bağlamda kütüphanenin bilinçli bir planlamayla oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Bu yapının oluşturulmasında Hasan Tahsin Efendi, tasavvufî hilâfeti yanında müderrislik görevini de üstlenmiş görünmektedir.

[62] Omerov, *Tanzimat'tan Osmanlı Hâkimiyetinin Sonuna Kadar Vakıflar*, 282.
[63] MEC, *AZG*, No. 4/130, (a); MEC, *AZG*, No. 4/130, (b); MEC, *AZG*, No. 4/108.
[64] Bkz. "Tablo 2" ve "Tablo 3".

Ustrumca'daki mevcut kitapların İstanbul'a gönderildiği ilk tarih 24 Zilhicce 1331/24 Kasım 1913'tür. Bu tarih, aynı zamanda Ustrumca'nın II. Balkan Savaşı sırasında işgale uğradığı döneme denk gelmektedir. Şehir önce Yunanlar, ardından Bulgarlar tarafından işgal edilmiş ve neredeyse tamamen yıkılmıştır.[65] Kitapların gönderildiği tarihten hareketle, muhtemelen aynı yıl içinde tekkenin de yıkıldığı düşünülebilir. Nitekim 24 Zilhicce 1331 tarihli kayıtta postnişin olarak görev yapan es-Seyyid İbrahim Hakkı Efendi, şehrin bu tarihte düşman tarafından istila edildiğini belirtmiş fakat tekkenin durumu hakkında doğrudan bir bilgi vermemiştir.[66] İkinci aşamada gönderilen bir diğer kitap listesi ise İbrahim Hakkı Efendi'nin 38 adet eseri kendi yanında bulundurmak üzere muhafaza ettiğini göstermektedir.[67] Bu eserler de yaklaşık iki ay sonra, 2 Rebiülevvel 1332/29 Ocak 1914 tarihinde Fatma Sultan Dergâhı'na ulaştırılmıştır. Özellikle dikkat çeken bir husus, vakfiyede okutulması şart koşulan *Câmiu'l-usûl*'ün ilk listede yer almamasıdır. Oysa Hasan Tahsin Efendi'nin düzenlediği vakfiyeye göre bu eserin dergâhta mutlaka bulunması gerekiyordu. Bu durum şu iki ihtimali gündeme getirmektedir: 1- Tüm kitaplar İstanbul'a gönderilmemiş, *Câmiu'l-usûl* gibi bazı eserler Ustrumca'da muhafaza edilmeye devam etmiştir. 2- Kitaplar İstanbul'a ulaştırılmadan önce bir kısmı çeşitli nedenlerle kaybolmuş veya elden çıkmıştır. Nitekim 1332 tarihli ikinci evrak, bu sorulara kısmen cevap vermekte ve kalan 38 kitabın da sonradan gönderildiğini göstermektedir.[68] Bu belgede, bir adet *Câmiu'l-usûl*'ün İstanbul'a getirildiği açıkça kaydedilmiştir. Bu bilgiler, iki sonucu düşündürmektedir: Ya tekke ve medrese tamamen yıkılmış ve *Câmiu'l-usûl* okutma şartı doğal olarak sona ermiştir ya da kitapların hepsi İstanbul'a taşınarak tekke faaliyetleri fiilen son bulmuştur. Öte yandan, İbrahim Hakkı Efendi'nin söz konusu evrakta 38 eseri önceden göndermeyip yanında muhafaza ettiğini beyan etmesi, o tarihte tekke ve medresenin büyük ölçüde işlevsiz hâle geldiğini göstermektedir. Aynı belgede tekkenin postnişini olarak İbrahim Hakkı Efendi'nin isminin geçmesi, Hasan Tahsin Efendi'nin bu tarihlerde vefat etmiş olduğunu da ortaya koymaktadır.

İlk kitap listesinde toplam 131 kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlar arasında bir medrese belgesi, bir Mushaf-ı Şerif ve üç mükerrer eser tespit edilmiştir. Bu beş kaydın çıkarılmasıyla geriye kalan 126 eser üzerinde yapılan incelemede, 23 eserin müellifi belirlenememiştir. Ayrıca, bu eserler arasında 16 tanesinin de konusu tespit edilememiştir. İkinci listede ise

[65] Kiel, "Ustrumca", 42/193.
[66] MEC, *AZG*, No. 4/130, (a).
[67] MEC, *AZG*, No. 4/108.
[68] MEC, *AZG*, No. 4/108.

toplam 38 eser yer almakta olup, bunlardan 22 tanesi ilk listede bulunan mükerrer eserlerdir.[69] Bu mükerrer kayıtlar çıkarıldığında, kalan 16 eserin 5'inin müellifi, birinin ise konusu tespit edilememiştir. Böylece, konu dağılımı açısından değerlendirme yapabileceğimiz toplam 125 farklı eser kalmaktadır. Bu eserler üzerinden yapılan tasnifte eserlerin yaklaşık yüzdelik dağılımı şu şekildedir: Tasavvuf %29, Fıkıh %15, Akaid %9, Hadis %8, Tefsir %7, Arap Dili %6 ve Mantık %5. Genel çoğunluk bu ana başlıklarda toplanmaktadır. Bu tablo, merkezin bir tekke olması dolayısıyla tasavvuf eserlerinin kütüphanede en yüksek orana (%29) sahip olduğunu göstermektedir.

Öte yandan medrese eğitimi faaliyetinin yürütüldüğü dikkate alındığında fıkıh eserlerinin diğer alanlara oranla nispeten daha fazla olduğu, buna karşın bir medrese talebesinin ihtiyaç duyabileceği farklı ilim dallarında da dengeli bir dağılım bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, kütüphanenin bilinçli bir planlama ile oluşturulduğunu göstermektedir. Eserlerin içerik ve müellif yapılarına bakıldığında bu kitapların okutulabilmesi için belirli bir ilmî seviyeye sahip bir öğreticinin varlığı gerektiği açıktır. Bu veriler, Hasan Tahsin Efendi'nin medrese eğitiminden geçmiş ve müderrislik derecesi almış bir şahsiyet olduğuna işaret etmektedir. Nitekim tekkede kendisinden sonra postnişin olan İbrahim Hakkı Efendi'nin ifadelerinde Hasan Tahsin Efendi'nin bu zâviyede şeyhlik görevine ek olarak öğreticilik vazifesini de üstlendiği açıkça belirtilmiştir.[70]

Sonuç

Hasan Tahsin Efendi, Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'nin tasavvufî ve ilmî mirasını Rumeli coğrafyasına taşıyan önemli bir halife olarak öne çıkmaktadır. İstanbul'da şeyhinin yanında geçirdiği dönemlerin ardından asıl memleketi olan Rumeli'ye dönmeyi tercih etmiş, Ustrumca'da müesses bir yapı inşa ederek ilim ve irfan hizmetlerini burada sürdürmüştür.

İnşa ettiği cami, tekke, medrese ve kütüphane bileşimiyle Gümüşhânevî'nin Fatma Sultan Dergâhı'nda oluşturduğu bütüncül modeli neredeyse birebir uygulamaya aktarmış; ilmî tedrisatın yanında, tasavvufî pratiklerin ve özellikle halvet uygulamasının sürekliliğini sağlamıştır. Ziyâiyye'nin karakteristik eserlerinin okutulması, hatm-i hâcegân usûlünün ihyası

[69] Daha evvel göndermiş olduğu kitaplardan hariç bu kitapları hayatta olmak kaydıyla kendi yanında bulundurmak üzere elinde tuttuğunu, vefatıyla birlikte bunların da İstanbul'a gönderilmesi gerektiğini beyan eden İbrahim Hakkı Efendi'nin özellikle Gümüşhânevî'ye ait eserleri yanında tuttuğu görülmektedir. Bkz. MEC, *AZG*, No. 4/108.
[70] MEC, *AZG*, No. 4/108.

ve halvetlerin düzenlenmesiyle hem müridler yetiştirilmiş hem de Rumeli'nin farklı bölgelerine yayılan temsilciler aracılığıyla geniş bir etki alanı oluşturulmuştur. Merkezin önemi kontrol mekanizmasının geliştirilmesi, örneklik teşkil etmek ve geniş coğrafyaya hizmet götürmek bakımından faaliyet üretimi ve sorumluluk üstlenmek şeklindedir.

Özellikle halvet belgelerinde kaydedilen yoğun katılım ve coğrafî çeşitlilik, Hasan Tahsin Efendi'nin sadece yerel değil bölgesel ölçekte de bir merkez inşa ettiğini göstermektedir. Bu yönüyle Ustrumca'daki tekke, Ziyâiyye'nin Rumeli'deki en güçlü irtibat noktalarından biri hâline gelmiştir. Bununla birlikte II. Balkan Savaşı sırasında yaşanan işgaller ve Ustrumca'nın büyük ölçüde tahrip edilmesi, bu müessesenin fizikî varlığının sona ermesine yol açmıştır. Hasan Tahsin Efendi'nin vefatı ve şehrin uğradığı yıkım, Rumeli'de Ziyâiyye'den neşet eden bir oluşumu kalıcı hâle getirme imkânını ortadan kaldırmıştır. Tekkedeki mevcut kütüphanenin dahi en azından bir kısmının korunması amacıyla İstanbul'a taşındığı anlaşılmaktadır.

Bölgeye yayılan çok sayıda Ziyâiyye halifesi ve müridinin faaliyetleri hakkında ise bu tarihten sonra kayda değer bir bilgiye henüz ulaşılamamıştır. Ustrumca ve çevresindeki Ziyâiyye yapılanmasının tarihi, şehrin işgaliyle birlikte büyük ölçüde karanlıkta kalmıştır. Bu durum, başta Kuzey Makedonya ve Bulgaristan olmak üzere sınır bölgelerde yapılacak arşiv ve saha araştırmalarıyla daha ayrıntılı biçimde aydınlatılabilir.

Sonuç olarak, Hasan Tahsin Efendi'nin Ziyâiyye'yi Rumeli'de tesis etmeye yönelik çabaları yalnızca bir tekke veya medrese kurmakla sınırlı kalmamış, geniş bir coğrafyaya örnek teşkil eden ve ilmî-tasavvufî sorumluluk üstlenen bir merkez oluşturmayı hedeflemiştir. Her ne kadar bu girişim uzun vadeli bir devamlılık sağlayamamışsa da kurumsal bir model ve temsil kabiliyeti bakımından Ziyâiyye tarihinde müstesna bir yere sahip olmuştur.

Kaynakça

Altuntaş, Mustafa Celil. "Bir İrşad Metodu Olarak Tekke'de Hadis Okutma Geleneği: Gümüşhânevî Tekkesi Örneği". *Mehmed Zahid Kotku Kitabı*. ed. Necdet Yılmaz. 123-127. İstanbul: Server Yayınları, 2022.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Evkaf [C. EV.]*. No. 398, Gömlek No. 20192.

Fevzi b. Numan, Mustafa. "Hediyyetü'l-Hâlidîn". *Menâkıb-ı Ziyâiyye*. 251-419. İstanbul: Kalem Yayınları, 2021.

Gündüz, İrfan. *Gümüşhanevî Ahmed Ziyâüddîn (k.s.) Hayatı-Eserleri-Tarîkat Anlayışı ve Hâlidiyye Tarîkatı*. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2020.

Hilmi, Ankaralı Ahmed. *Gümüşhânevî'nin Terceme-i Hâli*. İstanbul: M. Es'ad Coşan Arşivi, Ankaralı Hilmi Efendi Koleksiyonu, 1/136, 2a-15a.

İzeti, Metin. *Balkanlar'da Tasavvuf*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.

Karatay, Rezzan. *Ziyâiyye'de Halvet Uygulaması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2018.

Kılıç, Murat. *Mehmet Zekeriya Sertel (1890-1980)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2017.

Kiel, Machiel. "Ustrumca". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/191-193. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

MEC, M. Es'ad Coşan Arşivi. *Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî Koleksiyonu [AZG]*. No. 3/26.

MEC, M. Es'ad Coşan Arşivi. *Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî Koleksiyonu [AZG]*. No. 4/108.

MEC, M. Es'ad Coşan Arşivi. *Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî Koleksiyonu [AZG]*. No. 4/109b.

MEC, M. Es'ad Coşan Arşivi. *Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî Koleksiyonu [AZG]*. No. 4/120.

MEC, M. Es'ad Coşan Arşivi. *Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî Koleksiyonu [AZG]*. No. 4/128.

MEC, M. Es'ad Coşan Arşivi. *Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî Koleksiyonu [AZG]*. No. 4/130.

MEC, M. Es'ad Coşan Arşivi. *Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî Koleksiyonu [AZG]*. No. 4/131.

MEC, M. Es'ad Coşan Arşivi. *Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî Koleksiyonu [AZG]*. No. 4/134.

MEC, M. Es'ad Coşan Arşivi. *Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî Koleksiyonu [AZG]*. No. 4/137.

MEC, M. Es'ad Coşan Arşivi. *Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî Koleksiyonu [AZG]*. No. 5/171.

MEC, M. Es‘ad Coşan Arşivi. *Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî Koleksiyonu [AZG]*. No. 5/176.

MEC, M. Es‘ad Coşan Arşivi. *Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî Koleksiyonu [AZG]*. No. 5/187.

MEC, M. Es‘ad Coşan Arşivi. *Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî Koleksiyonu [AZG]*. No. 5/190.

MEC, M. Es‘ad Coşan Arşivi. *Yörükzade Ahmed Efendi Koleksiyonu [YAF]*. No. 3/265-2.

Omerov, Mumin. *Tanzimat’tan Osmanlı Hâkimiyetinin Sonuna Kadar Vakıflar*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.

Shabanovski, Erdovan. *19. Yüzyılda Ustrumca’da Sosyo Ekonomik Hayat*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Telli, Hasan. “Osmanlı Vakfiyelerinde Hz. Muhammed’i (SAV) ve Konumunun Tavsif Eden İfade Formları (Makedonya Örneği)”. *İSTEM: İslâm, San‘at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* 18/36 (2020), 417-438.

Türkmen, İlhan. “Osmanlı Kaynaklarına Göre 1740’larda Belgrad’ın Sosyo-Ekonomik Yapısı”. *Belleten* 80/288 (2016), 411-438.

VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. *VGM Defter*. No. 990, Sayfa 94, Sıra 80.

VGMA, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. *VGM Defter*. No. 185, Sayfa 38, sıra 219.

Yılmaz, Necdet - Demirci, Cihat. *Bolvadinli Bir Alim ve Ârif Yörükzâde Ahmed Fevzi Efendi*. Afyonkarahisar: Bolvadin Belediyesi, 2018.

Yılmaz, Necdet. “Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî’nin Açtığı Çığır: Hadis Kontrolünde Tasavvuf ve Ziyâiyye’de Örgün ve Yaygın Eğitim Açısından Hadisin Kullanımı”. *Türk Kültürü Sanatı ve Edebiyatında Hadisler*. 2/35-52. İstanbul, 2021.

Yılmaz, Necdet. “Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî’nin Anadolu’daki Halifeleri ve Çankırılı Hüseyin Efendi”. *Çankırı’nın Manevî Mimarları*. haz. İbrahim Akyol, Abdulselam Arvas, Gürkan Dağbaşı, Fatih Güzel, Fatih Sona. Çankırı: Yenigün Basım Yayın Matbaacılık, 2017.

Yılmaz, Necdet. *Câmiü’t-Turuk Bir Şahsiyet -Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî Hayatı, Dergâhı, Halifeleri, Eserleri ve Tasavvufî Yolu (Ziyâiyye)-*. Ankara: İlâhiyat, 2020.

Yücer, Hür Mahmut. *Gümüşhânevî Halîfelerinden Oflu Yusuf Şevki Efendi: Hayatı, Eserleri Muhiti ve Tarîkatı*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2021.

Mad 506 Numaralı Semendire Livâsı İcmâl Tahrîr Defteri (937/1530). haz. Murat Yüzbaşıoğlu, Ahmet Özkılınç, Ali Coşkun Abdullah Sivridağ. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2009.

Revnakoğlu'nun İstanbul'u İstanbul'un İç Tarihi, Fatih. haz. Mustafa Koç. 5 Cilt. İstanbul: Fatih Belediye Başkanlığı, 2021.

Ekler

Tablo 1: Önemli Tarihler

Camii İnşası	6 Muharrem 1278/14.07.1861'den önce
Hacca Gidişi	1291/1874'ten önce
Halvete Girişi	1291/1874 ve tarihsiz (iki halvet)
Gümüşhânevî'nin Vekili Seçilmesi	2 Recep 1291/15.8.1874
Rumeli'ye Dönüş	1291/1874 sonrası
Halvet Açtığı Yıllar	1300 -18 Şubat 1304/2.3.1889
Ustrumca'ya Kitap Gönderilişi	1308/1890-1891
Tekke-Medrese Vakfiyesi	1313/1896
Şahsiyet Kaydı	1322
Kitapların İstanbul'a Gönderilişi	1331/1913
Kitapların İstanbul'a Gönderilişi	1332/1914

Tablo 2: Eserlerin tablosu:[71]

ESER	**MÜELLİF**	**TÜRÜ**	**CİLT SAYISI**
Adalı			1
Arûz Şerhi			1
Âsâr-ı Kemâl Bin Hadîs-i Şerîf Şerhi	İsmail Sâdık Kemâl (v. 1310/1892)	Hadis	1
Bahrü'l-ma'ârif	Muslihuddin Mustafa Sürûrî (v. 969/1562)	Belagat (Türkçe)	1
Bürhânü'l-ârifîn	Selim Divane (v. 1170/1757)	Tasavvuf	1
Câmi'u'l-mütûn	Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî (v. 1311/1894)	Akaid	1
Celâleyn Hâşiyesi cemîl	Ebû Dâvûd Süleyman el-Uceylî el-Ezherî (v. 1204/1790)	Tefsir	4
Cerîde-i Mesnevî li-Mevlânâ		Tasavvuf	1
Cevâhir-i Erba'a		Hadis	1
Cevâhirü'l-fıkıh	Ebû Said Tahir Namadpuş (v. 771/1370)	Fıkıh	1
Dessûkî ale'l-Muhtasar	Muhammed b. Ahmed Desûki (v. 1230/1815)	Fıkıh	2
Devâü'l-müslimîn	Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî (v. 1311/1894)	Nasihat	1
Divân-ı Hâfiz	Hâfız- Şîrâzî (v. 792/1390)	Edebiyat	2
Du'â-i Cevşen-i Kebîr		Hizb	1
Dürer-i Şerhü'l-Gürer	Molla Hüsrev (v. 885/1480)	Fıkıh	1
Dürretü'l-vâ'izîn	Hopalı Osman Efendi (v. 1241/1825)	Vaaz	1
Dürrü'l-muhtâr hâşiyesi Tahtâvî	Ahmed b. Muhammed Tahtâvî (v. 1231/1816)	Fıkıh	3
Ebu'l-Müntehâ	Ebü'l-Müntehâ Şehabeddin el-Mağnisâvî (1000/1592)	Akaid	3
Em'ânü'l-Elkâr(?)			1
es-Samtu'l-abkarî	Abdülhamid Amr b. Ahmed el-Harbûtî (v. 1902)	Akaid	1
Esâsü'l-binâ	Karaağacî Ahmed Rüşdî Efendi (v. 1251/1835)	Arap Dili	1
Evrâdü Bahâiyye		Vird	1
Fazîletü'l-mücâvere fî Mekketi'l-mükerreme	Hasan-ı Basrî (v. 110-/728)		1

[71] MEC, *AZG*, No. 4/130.

Fenârî Şerhi Şevki	Şevki Ahmed b. Abdullah er-Ruhî (v. 1224/1809)	Mantık	1
Ferâidü'l-fevaid	Kadızâde Ahmed b. Mehmed Emin (v. 1197/1783)	Akaid	1
Ferâiz Risâlesi	Ömer b. Ali el-İspirî (v. 1202/1788)	Fıkıh	1
Fetâvâ-yı Ankaravî	Ankaravî Mehmed Emin Efendi (b. 1098/1687)	Fıkıh	1
Füsûs Tercümesi		Tasavvuf	3
Gunyetü't-tâlibîn	Abdülkadir-i Geylânî (v. 561/1166)	Tasavvuf (fıkıh-akaid)	2
Garâibü'l-ehâdîs	Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî (v. 1311/1894)	Hadis	3
Garâibü'l-ehâdîs Şerhi	Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî (v. 1311/1894)	Hadis	1
Gülistan	Sa'dî-i Şîrâzî (v. 691/1292)	Edebiyat	1
Hadîs-i Erba'în İsmail Hakkı	İsmâil Hakkı Bursevî (v. 1137/1725)	Hadis	2
Hafız Şirâzî[72]	Hâfız- Şîrâzî (v. 792/1390)	Edebiyat	3
Halebî-i Kebîr	İbrâhim b. Muhammed Halebî (v. 956/1549)	Fıkıh	1
Halebî-i Sagīr	İbrâhim b. Muhammed Halebî (v. 956/1549)	Fıkıh	1
Hall-i Rumûz	Ahmed Rüşdü en-Nakşbendî (v. ?)	Tasavvuf	1
Hasan Paşazâde 'alâ Risâle-i Gelenbevî	Muhammed Saîd b. Hasan el-Karahisârî Hasanpaşazade (v. 1190/1776)	Âdâb	1
Haşiye-i İzmirî ale'll-Mir'ât	Mevlânâ Mehmed İzmîrî (v. 1165/1751)	Mantık	2
Hâşiye-i Mehmed Emin ve Cihet-i Vahdet risâlesi	Sadreddinzâde Şirvânî (v. 1036/1627)	Mantık	1
Hidâyetü's-sâ'î	Ebü'l-Hüdâ Muhammed es-Sayyâdî er-Rıfâî (v. 1909)	Tasavvuf	1
Isâm ale'l-vudî'a			1
İbn-i Melik eş-Şerhü'l-Menâr	İbn Melek (v. 821/1418)	Fıkıh	1
İhyâü'l-kulûb	Mahmud el-Kürdî (v. 1195/1781)	Tasavvuf	1
İhyâü'l-ulûm	İmâm-ı Gazzâlî (v. 505/1111)	Tasavvuf	4
İlm-i Usûlden Tavzîh	Sadrüşşerîa (v. 747/1346)	Fıkıh	1
İrâde-i Cüz'iyye Risâlesi	Muhammed b. Mustafa Hâmid el-Kefevî el-Akkirmânî (v. 1174/1760-61)	Akaid	1
İzzî Şerhi Sadeddin	Sa'düddîn et-Teftâzânî (v. 792/1390)	Arap Dili	1
Kara Halil ale'l-Fenârî	Kara Halil Tirevî (v. 1123/1711)	Mantık	1
Kasîde-i Bürde Şerhi Tevessül	Şeyhülislam Mekkî Mehmed Efendi (1212/1797)	Tasavvuf/Edebiyat	1
Kasîde-i Ma'şere Şerhi			1
Kavâid-i Fârisiye		Fars Dili	1
Kelâm-ı Kadîm Hindî basması			1
Kıssa-i Yusuf Aleyhisselam	Ali (v. ?)	Edebiyat	1
Kitâb-ı Ahkâmü'r-reml			1
Kitâbü'l-hitâb li-İsmail Hakkı	İsmâil Hakkı Bursevî (v. 1137/1725)	Tasavvuf/Akaid/Fıkıh	1
Kitâbü'l-îzâh	Hatip Kazvînî (v. 739/1338)	Arap Dili	1
Konevî	Sadreddin Konevî (v. 673/1274)	Tasavvuf	4
Kul Ahmed Hâşiyesi	Ahmed b. Muhammed b. Hıdır (v. 950/1543)	Mantık	1
Kurbân Risâlesi	Mehmed Hulûsi b. Yahya Evliya Efendi (v. ?)	Fıkıh	1
Mâ Hazar	Murad Nakşibendî (v. 1264/1848)	Tasavvuf	1
Makâmât-ı Nakşibendiyye	Selâhaddin İbni Mübârek el-Buhârî (v. ?)	Tasavvuf	1
Me'âlimü'l-âyât			1
Mecmu'a			1
Mecmû'a-i Hâlidiyye-i Nakşibendiyye		Tasavvuf	1

[72] Yukarıda geçen diğer Dîvân ile aynı eser olmalı.

Mecmû'atü'l-havâş			1
Mecmu'atü'r-Resâil			1
Mektûbât	İmâm-ı Rabbânî (v. 1034/1624)	Tasavvuf	2
Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam	Şemseddin Sivâsî (v. 1006/1597)	Akaid?	1
Menâsikü'l-hac li-Aleyyi'l-Kârî	Ali el-Karî (v. 1014/1605)	Fıkıh	1
Metn-i li-İmâmü'ş-Şa'rânî	Ebû Abdirrahmân eş-Şa'rânî (v. 973/1565)	Tasavvuf	1
Metn-i Ramûz	Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî (v. 1311/1894)	Hadis	1
Mev'ıza-i Hasene	Abdülahad Nûri (v. 1061/1651)	Tasavvuf	1
Mevâhibü'l-ledünniye	Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî (v. 923/1517)	Siyer	1
Mi'râcü'l-mü'minîn li-Seyyid Seyfullah	Seyyid Nizamoğlu (v. 1010/1601)	Tasavvuf	1
Miftâhü Tefâsîr	İsmail Hakkı Evliyâ-zâde (v. 1282/1865)	Tefsir	1
Minhâcü'l-âbidîn	İmâm-ı Gazzâlî (v. 505/1111)	Tasavvuf	1
Mir'âtü'l-usûl	Molla Hüsrev (v. 885/1480)	Fıkıh	1
Mu'addilü's-salât	Birgivî Mehmed Efendi (v. 981/1573)	Fıkıh	1
Muhamediye li-Yazıcızâde	Yazıcıoğlu Mehmed Efendi (v. 855/1451)	Tasavvuf	1
Muhammediye Şerhi	İsmâil Hakkı Bursevî (v. 1137/1725)	Tasavvuf	1
Muhtasar İlm-i Fıkıh		Fıkıh	1
Mukaddime-i Ebu'l-leys	Ebü'l-Leys Semerkandî (v. 373/983)	Fıkıh	1
Munzama-i alâ li-fıkıh		Fıkıh	1
Mushaf-ı şerîf Kıt'a 5, bir büyük basma Kadri Efendi			
Necât-ı Kebîr-i Arabî	Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî (v. 1311/1894)	Nasihat	1
Nefehât-ı Ünsî	Abdurrahman-ı Câmî (v. 898/1492)	Tasavvuf	1
Netîcetü'l-fetâvâ	Dürrîzâde Mehmed Ârif (v. 1215/1800)	Fıkıh	1
Nûrü'l-mazhar	Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî (v. 1275/1858)	Tasavvuf	1
Râmûz Şerhi *Mücelled: 4* *Eczâ: 1*	Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî (v. 1311/1894)	Hadis	?
Receb Efendi Tarîkat Şerhi	Hacı Receb b. Ahmed el-Âmidî (v. ?)	Tasavvuf	1
Rûhu'l-beyân	İsmâil Hakkı Bursevî (v. 1137/1725)	Tasavvuf/Tefsir	4
Sarf Mecmu'ası		Arap Dili	1
Siyelkûtî ale't-Tasavvurât	Abdülhakîm es-Siyâlkûtî (v. 1067/1657)	Akaid	1
Sultan Süleymanın Mekâtibi			1
Sünenü'l-akvâli'n-nebeviyye	Ömer Ziyâeddin Dağıstânî (v. 1339/1920)	Hadis	1
Şakâik-i Nu'mâniyye	Taşköpizâde Ahmed (v. 968/1561)	Biyografi	1
Şerh-i Akâid-i Ramazân Efendi	Bihiştî Ramazan Efendi (v. 979/1571)	Akaid	1
Şerh-i Ekmeleddîn Ali Vasiyyet-i İmâm-ı A'zam	Ekmelüddîn Bâbertî (v. 786/1384)	Akaid	1
Şerh-i Kasîde-i Harpûtî	Harputlu Ömer Na'îmî (v. 1299/1882)	Tasavvuf/Fıkıh/Akaid	1
Şerh-i Radî ale'l-kâfiye	Radî el-Esterâbâdî (v. 688/1289)	Arap Dili	1
Şerh-i Ta'lîmü'l-müte'allim	İsmâil b. Osman b. Bekir Osmanpazarî (v. ?)	Eğitim	1
Şerhu Usûli'l-hadîs	Dâvûd-i Karsî (v. 1169/1756)	Hadis	1
Şerhü'l-Emâlî	Dâvûd-i Karsî (v. 1169/1756)	Akaid	1
Şerhü'l-Hikem	İbn Abbâd er-Rundî (v. 792/1390)	Tasavvuf	1
Şeyhzâde	Muslihuddin Mustafa Şeyhzâde (v. 950/1543)	Tefsir	4
Şifâ-i Şerîf Şerhi Ali el-Kârî	Ali el-Karî (v. 1014/1605)	Siyer	2
Şifâ-i Şerif Tercümesi		Siyer	1
Tarih-i Kâtib Çelebi	Kâtib Çelebi (v. 1067/1657)	Tarih	1

Târîh-i Şeyhü'l-hey(?)		?	1
Târîh-i Tuhfetü'l-kibâr	Kâtib Çelebi (v. 1067/1657)	Tarih	1
Tarîkat-ı Muhammediyye Şerhi	Ebû Saîd Hâdîmî (v. 1176/1762)	Tasavvuf	2
Tefsîr-i Celâleyn	Celâleddin el-Mahallî (v. 864/2459) – Celâleddin es-Suyûtî (v. 911/1505)	Tefsir	2
Tefsîr-i Kâdî Beydâvî	Nâsıruddîn el-Beyzâvî (v. 685/1286)	Tefsir	2
Tefsîr-i Şeyhü'l-Ekber	Muhyiddin İbnü'l-Arabî (v. 638/1240)	Tefsir/Tasavvuf	4
Tefsîr-i Tıbyân *Takım: 2* *Cild: 4*	Ayıntâbî Mehmed Efendi (v. 1111/1699)	Tefsir	4 (2 Takım)
Tefsîr-i Tıbyân	Ayıntâbî Mehmed Efendi (v. 1111/1699)	Tefsir	2
Tefsîr-i Yâsîn	Ali b. Arif Hammâmî Zâde (v. ?)	Tefsir	2
Tehzîbü'l-Mantık	Sa'deddin et-Teftâzânî'nin (v. 792/1390)	Mantık/Akaid	1
Tercüme-i Vasiyyetnâme-i İmâm-ı A'zam	Şeyh İbrahim Nûreddîn el-Kâdirî el-Kastamonî (v. 1260?)	Akaid	1
Tercümetü Dürri'l-Yetim(?) İkincizâde	Eskicizâde Seyyid Ali Mehdi b. Hüseyin el-Edirnevi (v. 1243/1827)	Arap Dili/Kıraat	1
Tuhfe-i Vehbî Şerhi		Fars Dili	1
Tuhfetü'l-avâmil		Arap Dili	1
Ukûdü'l-cevâhir *Kıt'a: 1* *Cild: 2*	Ahmed-i Dâî (v. 824/1421'den sonra)	Arap-Fars Dili	2
Umdetü'l-kâri'în	Mustafa Niyâzî (v. 1325/1907)	Arap Dili/Kıraat	1
Vasâyâ-yı Türkiye(?)			1
Vaz'iye-i Isâm Üzerine Hafız Seyyid	Seyyid Hafız (v.?)	Arap Dili	1
Yazma Ahterî	Muslihuddin Mustafa (v. 968/1560-61)	Arap Dili	1
Yazma Şifâ-i Şerîf	Ali el-Karî (v. 1014/1605)	Siyer	1
Zikr-i Cemîl[73]			1
Sonradan Gönderilenler[74]			
*Ahter-i Kebîr**	Muslihuddin Mustafa (v. 968/1560-61)	Arap Dili	1
*Câmi'u'l-mutûn**	Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî (v. 1311/1894)	Akaid-Fıkıh	1
Câmi'u'l-usûl	Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî (v. 1311/1894)	Tasavvuf	1
*Devâü'l-müslimîn Tercemesi**	Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî (v. 1311/1894)	Nasihat	1
*Dürretü'l-vâ'izîn**	Hopalı Osman Efendi (v. 1241/1825)	Vaaz	1
Enhâr-ı Erba'a	Ahmed Said Sahib el-Müceddidî (v. 1277/1860)	Tasavvuf	1
*es-Sumtü'l-Abkarî**	Abdülhamid Amr b. Ahmed el-Harbûtî (v. 1902)	Akaid	1
*Garâibü'l-ehâdîs**	Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî (v. 1311/1894)	Hadis	1
Hâdimî ale't-*Tarîkati'l-Muhammediyye**	Ebû Saîd Hâdimî (v. 1176/1762)	Tasavvuf	2

[73] Âsitâneye gönderilen eser listesine bu isimle yazılmış olan bu evrak herhangi bir mükafat elde edememiş talebeye verilen bir belgedir. Bu itibarla mezkur evrak bu mahalde bir medrese eğitimi sürdürüldüğünün göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilir. Bkz. https://www.icazettendiplomaya.com/mezuniyetbelgeleri/1012/zikr-i-cemil-belgeleri (23.01.2025)

[74] MEC, *AZG*, No. 4/108. Bu satırdan itibaren ilave edilen eserler İbrahim Hakkı Efendi'nin vasiyeti üzerine ikinci seferde gönderilen kitaplardır. "*" işareti konulan eserler önceki eserler arasında bulunanlar anlamına gelmektedir.

*Halebî-i Sagīr**	İbrâhim b. Muhammed Halebî (v. 956/1549)	Fıkıh	1
Kasîde-i Bürde Şerhi		Tasavvuf	1
*Letâ'ifü'l-hikem**[75]	Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî (v. 1311/1894)	Hadis	1
*Makâmât-ı Nakşibendiyye**	Selâhaddin İbni Mübârek el-Buhârî (v. ?)	Tasavvuf	1
Mardinî Risâlesi			1
Mecma'u'l-âdâb	Sûfîzâde Seyyid Hasan Hulûsî (v. ?)	Âdâb	1
Mecmu'atü'l-ahzâb	Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî (v. 1311/1894)	Hizb	3
Mefâtîhu't-tefsîr		Tefsir	1
*Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî**	İmâm-ı Rabbânî (v. 1034/1624)	Tasavvuf	6
Menâkıb-ı Abdülkâdir Geylânî		Tasavvuf	1
*Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam**	Şemseddin Sivâsî (v. 1006/1597)	Akaid?	1
Menâkıb-ı Mevlânâ Hâlid	Fasîhuddîn İbrâhîm el-Haydarî el-Bağdâdî (v. 1300/1882)	Tasavvuf	1
Mev'ızatü'l-Hasene	Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî (v. 1311/1894)	Nasihat	1
*Mir'âtü'l-usûl**	Molla Hüsrev (v. 885/1480)	Fıkıh	1
Muhâceret ve Cihâd Risâlesi	Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî (v. 1311/1894)	Fıkıh	1
*Muhammediyye**	Yazıcıoğlu Mehmed Efendi (v. 855/1451)	Tasavvuf	1
Necâtü'l-gâfilîn	Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî (v. 1311/1894)	Nasihat	1
*Nefehâtü'l-üns**	Abdurrahman-ı Câmî (v. 898/1492)	Tasavvuf	1
*Ramazan Efendi**	Bihiştî Ramazan Efendi (v. 979/1571)	Akaid	1
*Râmûz Şerhi**	Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî (v. 1311/1894)	Hadis	4
*Râmûz**	Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî (v. 1311/1894)	Hadis	1
Reşehât	Fahreddin Ali Safî (v. 939/1532)	Tasavvuf	1
Ruhu'l-ârifîn	Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî (v. 1311/1894)	Tasavvuf	1
Şerh-i Evrâd-ı Bahâiyye		Tasavvuf	1
Tamâmü'l-feyz	İsmâil Hakkı Bursevî (v. 1137/1725)	Tasavvuf	1
Tarîkat-ı Muhammediyye Şerhi Receb Efendi 2. Cilt*	Hacı Receb b. Ahmed el-Âmidî (v. ?)	Tasavvuf	1
*Tefsîr-i Tıbyân**	Ayıntâbî Mehmed Efendi (v. 1111/1699)	Tefsir	2
*Terceme-i Hikem**	Ali Urfî Efendi (v. 1305/1887-88)	Tasavvuf	1
*Umdetü'l-kâri'în**	Mustafa Niyâzî (v. 1325/1907)	Arap Dili/Kıraat	1

[75] Bu eser *Garâibü'l-ehâdîs Şerhi* olarak geçen eserdir.

Tablo 3: Kitapların konularına göre dağılımı:

